

Kulturminneplan – del 1

Kommunedelplan for kulturminner, kulturmiljøer
og kulturlandskap 2022–2030

Del 1: Plandel

Lørenskog
kommune

Vedtatt av kommunestyret i møte 15. desember 2021, sak 144/21

Forsidefoto: Inngangspartiet til gamle Fredheim skole
(foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

Innhold

Forord	5
1. Sammendrag.....	7
Kommunens ansvar.....	7
Stedsutvikling og befolkningsvekst	8
Ressurser og muligheter.....	8
2. Lørenskogs kulturarv.....	10
2.1 Utvalgte kulturminner	10
3. Målsettinger og handlingsplan	17
3.1 Overordnet mål	17
3.2 Satsingsområder og tiltak	17
4. Om kulturminneplanen.....	25
4.1 Bakgrunn for rullering av planen	25
4.2 Endringer siden sist	26
5. Kulturminnevern.....	27
5.1 Definisjoner.....	27
5.2 Lover og føringer	27
5.3 Aktører i kulturminnevernet.....	34
5.4 utfordringer og muligheter for kulturminnevernet	36
6. Historie og kulturminner i Lørenskog	39
6.1 Historikk og karakteristiske trekk ved kulturarven i kommunen.....	39
6.2 Registrering av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap.....	42
6.3 Bevaringskategorier og verdivurderinger.....	44
6.4 Bevaring av kulturminner i Lørenskog	46
6.5 Regulert til bevaring	47
7. Ordliste.....	48
8. Oversikt over vedlegg	51
9. Litteratur	52

Forord

Lørenskog kommune er i sterk vekst og preges av fortetting og utbygging på et relativt lite areal. Den store befolkningsveksten gir kommunen utfordringer med å skape arenaer og muligheter som gir innbyggerne opplevelser av tilhørighet og fellesskap. Kulturminner og kulturmiljøer utgjør et viktig grunnlag i innsatsen for å gi innbyggerne kunnskap om historie og utvikling. På den måten skapes det forståelse av det samfunnet vi lever i. Det å ta vare på og formidle kulturminner er viktig for å ivareta lokalt særpreg og identitet.

Kulturminneplanen er en kommunedelplan for kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap. Planen bygger på den tidligere kulturminneplanen fra 2006. Alle eierne av kulturminnene i den gamle planen ble kontaktet i forbindelse med rulleringen og informert om arbeidet. Ved nyregistreringer er eiere av det som skulle registreres, tilskrevet.

Kommunestyret vedtok 25. juni 2014 at forslag til planprogrammet for rullert kulturminneplan skulle legges ut til offentlig ettersyn. Dette ble annonsert i aviser og på nettsider 4. juli 2014. Høringsfristen var 1. september 2014. Planprogrammet ble vedtatt 26. november 2014.

Kommunestyret vedtok i møte 3. mars 2021 at forslag til kulturminneplan skulle legges ut til offentlig ettersyn. Dette ble annonsert i aviser og på nettsider samt i brev til alle eiere av registrerte kulturminner. Høringsfristen var 21. mai 2021.

Kulturminneplanen er sett i sammenheng med andre planer, først og fremst Lørenskog kommunes kommuneplan vedtatt i 2020, *Stortingsmelding nr. 16 (2019–2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken*, vedtatt i 2020 og *Regional plan for kulturminner og kulturmiljøer i Akershus: Strategier, retningslinjer og handlingsprogram 2019–2024*, vedtatt i 2019.

Kulturminneplanen er ført i pennen av Siri Adorsen.

Arbeidet med rullering av kulturminneplanen har vært interessant og lærerikt, men også tidkrevende. Her er det endelige resultatet. God lesing!

Nina Kongtorp
direktør kultur, idrett og frivillighet

Riksantikvaren og Akershus fylkeskommune har bidratt med støtte til arbeidet med kulturminneplanen.

1. Sammendrag

Kulturarven utgjør vår kollektive hukommelse om tidligere generasjoners liv og samfunn. Kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap er derfor sentrale kilder til kunnskap og et viktig grunnlag for opplevelse. Kulturminnene forbinder fortiden med dagens samfunn. Kulturarven er en viktig faktor når vi snakker om et steds karakter og identitet, og den kan gi folk tilhørighet til områdene hvor de bor. Her vil formidling av kulturarven være viktig. I tillegg kan kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap være en ressurs, og i mange tilfeller er bruk av kulturminner en forutsetning for vernet av dem.

Vår samtid og fremtidens mennesker må også få anledning til å utforme omgivelsene og etterlate sine spor. De kulturminnene, kulturmiljøene og kulturlandskapene som bevares, må derfor gjenspeile verdier som de fleste i vårt samfunn finner viktige å ivareta.

Oppfatningen om hva som er viktig historie – og hva som dermed er bevaringsverdig – er ikke konstant, men i fortløpende endring. Vi må derfor huske på at de kulturminnene som i dag kan oppfattes som for unge eller for stygge til å være bevaringsverdige, kan bli vurdert annerledes i fremtiden. Vi må også bevare minner fra den nære fortiden, slik at vi får sammenhengen i historien om veien fra bygdesamfunnet til dagens samfunn.

Kommunens ansvar

Alle kulturminner ligger i en kommune. Dette innebærer at kommunens politikere og administrasjon har et spesielt ansvar for å ivareta kulturarven i egen kommune. Kommunen har ansvaret for kulturminner med både nasjonal, regional og lokal verdi. Vi kan ikke regne med at fylkeskommunen eller Riksantikvaren vil redde oss fra å foreta valg som vi siden vil angre på. Det er få kulturminner i Norge som har et formelt vern i form av fredninger eller som er regulert til bevaring.

Lørenskog kommune har jevnt over færre kulturminner enn de fleste andre kommuner i tidligere Akershus.¹ Det pålegger oss derfor et ekstra ansvar for å ta vare på de bevaringsverdige kulturminnene vi har. Kulturminnevern må være et tverrsektorielt og

¹ Akershus fylkeskommune (2007b) s. 87–111.

tverrpolitisk ansvar. Kulturminneplanen må sees i sammenheng med kommunens øvrige planarbeid, og kulturarven bør ivaretas også i de andre kommunale planene.

Stedsutvikling og befolkningsvekst

Lørenskog kommune er blant kommunene med høyest befolkningsvekst og alt tyder på at befolkningsveksten i områdene rundt Oslo vil fortsette. Derfor er det stor utbyggingsaktivitet i kommunen. I Lørenskog er det i kommuneplanen lagt opp til fortetting i visse områder slik at landbruksområdene og Marka blir skjermet. Utbyggingspress kan føre til konflikter med kulturminnevernet og gi oss vanskelige valg. Skal vi rive bevaringsverdige småhusbebyggelse til fordel for blokker? Ved et akutt behov for ny barnehage, skal vi rive en verneverdig bygning eller ta av dyrket mark? Kulturarven blir ofte taperen.

Tidligere har man gjerne tenkt at valget står mellom utvikling *eller* vern, men det trenger ikke være en motsetning og vi bør heller jobbe for utvikling *gjennom* vern. Kulturarven har ofte kvaliteter i form av gode byggemetoder og håndverkstradisjoner som det er vel verdt å bruke videre når vi skal utvikle kommunen. Kulturminnene er lokalhistorie som gir områder identitet, og de er med på å gi bosteder særpreg.

Ressurser og muligheter

Kulturminner er en ikkefornybar ressurs, men de er en ressurs og bør tas i bruk som det. Kulturminner har kvalitative verdier som historisk verdi, opplevelsesverdi og lignende, men de kan også ha en privatøkonomisk og en samfunnsøkonomisk verdi.

Bruk av kulturminner vil vanligvis gi bedre vern av kulturminnet enn at det står tomt og forfaller. Mange kulturminner brukes til det de opprinnelig er ment som, for eksempel bolighus som folk bor i, driftsbygninger på gårder i opprinnelig bruk og lignende. Skiftende tider og nye behov kan bety at kommunen og eierne må tenke på ny bruk hvis kulturminnene skal bevares. Flere steder i inn- og utland er det eksempler på industribygg som er tatt i bruk som kulturarenaer, gårdsbygninger som brukes til overnattings- og serveringssteder og gamle institusjonsbygg som fylles med nye institusjoner eller leiligheter.

Gjenbruk er vanligvis bra for kulturminnet, men det er også bra for klimaet. Byggebransjen står for en stor andel av energiforbruket, klimagassutslippet og ressursbruken. Klimaavtrykket for eksisterende bygninger er allerede satt, og de har en verdi som karbon- og ressurslager. Renovering og gjenbruk av bygninger er ofte bedre for miljøet enn å rive den gamle bygningen og bygge et nytt.

For den private huseier er det interessant at markedet gjerne verdsetter bevaringsverdige hus. Flere studier har vist at bevaringsstatus ofte gir høyere salgpris. Også

hus uten bevaringsstatus, som ligger i et område med bevaringsverdige hus, opplever økt markedsverdi.

Kulturminnenes muligheter for identitetsskaping og merkevarebygging kan også være interessant for private investorer. Likeledes er frivillige lag og foreninger en viktig aktør når det gjelder å ta i bruk og formidle kulturarven.

Kulturarven kan føre til nye arbeidsplasser innen for eksempel turisme- og reiselivsbransjen, bevaringsrelatert bygge- og vedlikeholdsarbeid, matproduksjon, kulturnæring og friluftsliv.

1. Losby gods – den gamle hovedbygningen på Losby (foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

2. Lørenskogs kulturarv

2.1 Utvalgte kulturminner

Kommunens kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap som har fått bevaringsstatus, står opplistet etter geografisk inndeling i kulturminneplanens del 2. Her følger noen eksempler på ulike former for kulturarv i kommunen og noen av våre viktigste kulturminner.

2.1.1 Fredede kulturminner

Det er få fredede kulturminner i Lørenskog. Det er i Askeladden oppført snaut 30 arkeologiske kulturminner med status «automatisk fredet». Dette er i første rekke gravrøysene på Haneborgåsen fra bronsealderen (1500–500 f.Kr.). Røysene har runde eller ovale grunnflater og de har hatt et lite gravkammer av steinheller. Det er gjort funn som viser at røysene er branngraver. Ellers er det blant annet registrert flere førreformatoriske steinrøyser ved Lia i Losby.

Lørenskog kirke er den eneste bygningen i Lørenskog som har fredningsstatus, og kirken er et av våre fremste kulturminner. Kirkens eldste del er fra ca. 1150–1250, og den er Lørenskogs eldste bygning. Lørenskog kirke er en steinkirke med et rektangulært skip og et mindre kor.

Like ved Lørenskog kirke, på toppen av Hammersberget, ligger Olavskilden som også er automatisk fredet. Til kilden knytter det seg et sagn om at guden Tor kastet hammeren sin mot kirken, men St. Olav sørget for at den i stedet traff berget. Der sprang det frem en kilde som ifølge sagnet aldri går tom.

I Lørenskog har vi to trær som ble fredet i 1962 etter den tidligere loven om naturvern – «Svenskefurua» i Rådhusparken og «Kurlandseika» i en hage på Kurland.

2.1.2 Landbruk og kulturlandskap

En stor andel av kulturminnene registrert i kommunen knytter seg til jordbruket i form av bygninger/bygningsmiljøer og husmannsplasser. Typisk for den eldre bebyggelsen i Lørenskog er spredte gårdsmiljøer med jordbrukslandskap mellom gårdene.

En stor del av jordbruksarealene er bygget ut. På sørsiden av Gamleveien, fra Vallerud i vest til Bårli i øst, samt Nordli og Hammer, er jordbrukslandskapet noenlunde sammenhengende, og gir en positiv opplevelse av landskapet. Denne typen kulturlandskap fungerer også som en buffer mellom bebyggelsen i nord og Marka i sør.

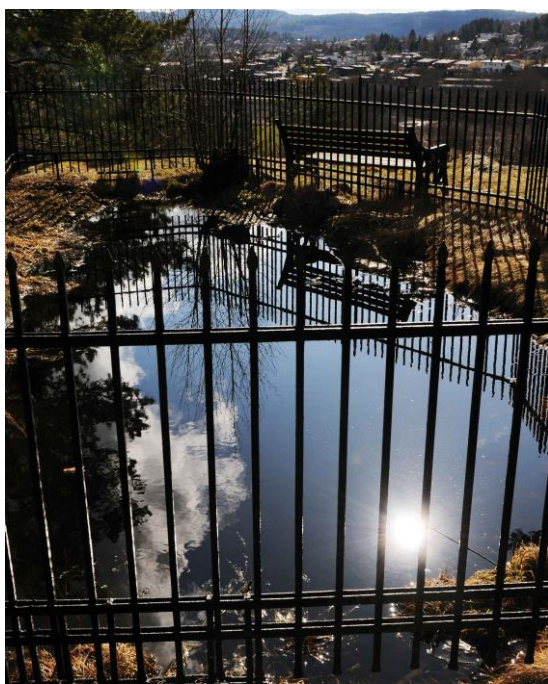
Husmannsplassene er oftest plassert i skogbryn. Heggedalen husmannsstue er en godt bevart husmannsstue uten store på- eller ombygginger. Den største konsentrasjonen av bevarte husmannsplasser finner vi i Losbydalen.

2. Gravrøys i Haneborgåsen
(foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

3. Lørenskog kirke
(foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

4. Olavskilden (foto: André Clemetsen)

5. Svenskefurua (foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

6. Kulturlandskap
(foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

7. Låven på Skårer gård
(foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

2.1.3 Skogbruk og industri

Flere av våre industriminne er knyttet til skog- og sagbruk. Vasshjulet var drivverk for Østmorksaga. Den ble bygget ca. 1865, men vannsag i Losby nevnes første gang i 1560. Østmorksaga var i drift frem til 1953. Vasshjulet inngår i Lørenskogs kommunevåpen, og det har stor identitetsverdi for kommunen.

Inne i Losby er det et helt bygningsmiljø knyttet til skog- og sagbruksindustrien. I 1855 ble gårdene Losby, Vestmork og Østmork slått sammen til det som skulle bli Losby Bruk. Det finnes en rekke arbeiderboliger, husmannsstuer og uthus knyttet til Losby Bruk. Skogbruket førte til velstand og på midten av 1800-tallet ble det bygget et gods med ballsal, jaktsalong med mer. Godset utgjør den eldste delen av dagens hotell- og konferansesenter.

Fjeldhammer Brug startet som sagbruk som så ble utbygget til kornmølle og korntørkeri på 1850-tallet. På slutten av 1800-tallet ble det bygget papirfabrikk her og et nytt industrieventyr startet. På 1900-tallet begynte stedet å produsere Icopal takpapp. Fjeldhammer Brug er et helhetlig miljø med fabrikkhall, demning, kontorbygning, portnerbolig, jernbanespor med mer. Bruket representerer kontinuiteten fra det gamle sagbruksmiljøet på 1500–1600-tallet og frem til moderne industri.

2.1.4 Ferdsl

Arbeidet med Hovedbanen tok til i 1851. Jernbanen stod ferdig frem til Strømmen i 1852 og frem til Eidsvoll i 1854. Robsrud stoppested ble opprettet i 1857. Det ble et ordinært stoppested for passasjerer først i 1898 og fikk status som stasjon noen år senere. Stasjonen skiftet navn til Lørenskog stasjon i 1909, etter at Lørenskog hadde blitt egen kommune. Nåværende stasjonsbygning er fra ca. 1901. Arkitekten var Paul Armin Due (1870–1926). Han var sønn av den ledende jernbanearkitekten Paul Due. Stasjonsbygningen er reist i jugendstil. Bygningen ble produsert på Strømmen Trævarefabrik.

Den gamle Strømsveien (nå Gamleveien) er svært gammel og har blitt brukt av både pilegrimer og plankekjørere. Rundt 1800 fikk veien status som kongevei.

2.1.5 Institusjoner og samfunnsbygging

Den første faste skolen i Lørenskog var Laasbye Brugs faste skole. Skolen tilhørte bruket og var privatfinansiert. Hammer skole var den første kommunalt drevne skolen i Lørenskog. Skolen åpnet i 1862. Den eldste bevarte skolebygningen er fra 1902. Fredheim skole ble ferdig og tatt i bruk 6. januar 1913 og tok over etter Losby Bruks skole. Solheim skole ble bygget samtidig med Fredheim skole og stod ferdig 18. august 1913. Begge skolene har trekk i jugendstil, som preget mange offentlige bygninger i perioden, f.eks. Lørenskog stasjon. I likhet med stasjonsbygningen var tømmeret levert av Strømmen Trævarefabrik. Skolene ble bygget da Lørenskog var ny som kommune. På samme tid som de nye skolene stod ferdige, fikk kommunen en stor økning i antall innflyttere. Fjellhamar skole ble bygget i 1922/1923 som resultat av den store befolkningsveksten og fordi presset på de øvrige skolene dermed var for stort. Skolen

8. Tomta, to arbejderboliger og et uthus under Losby Bruk (foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

9. Maskinsalen til tidligere Fjeldhammer Brug
(foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

10. Bøndernes hus
(foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

11. Stasjonsbygningen på Lørenskog stasjon (foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

ble bygget av bygningsarbeidere i Lørenskog som på det tidspunktet var hardt rammet av arbeidsledighet.

Bøndernes hus fra 1921 spilte en viktig rolle i det politiske livet i Lørenskog og som forsamlingshus. Særlig i mellomkrigstiden var Bøndernes hus de borgerliges motpol til arbeidernes lokaler – Framtia, Sangerhallen og Folkets hus. Etter at Lørenskog ble egen kommune i 1908, vokste det frem sterke politiske strømninger. Bøndernes hus er det eneste gjenværende av forsamlingshusene fra denne tiden.

Fjellhamar gård fungerte som kommunens administrative senter frem til nytt rådhus åpnet på Kjenn. Lørenskog rådhus ble vedtatt bygget i 1967 og stod ferdig i 1972. Arkitekt var Bjart Mohr. Rådhuset er et representativt uttrykk for den rådende senmodernismen.

2.1.6 Bolig og bosetning

Den nye industrien på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet førte til en periode med tilflytting fra hovedstaden. Det ble satt opp en rekke hytter, og mange av disse ble tatt i bruk som permanente boliger. På Skårer gård finner vi Røykåshytta fra mellomkrigstiden, som ble flyttet dit fra Østaveien i 1999. Hytta er nå en del av Lørenskog bygdemuseum, og den er tatt vare på slik den var opprinnelig, både innvendig og utvendig.

Etter andre verdenskrig var det igjen et stort behov for nye boliger i kommunen. På Blåkollen og Rolvsrud finner vi større bomiljøer med etterkrigsbebyggelse. Begge områdene er preget av variert bebyggelse med eneboliger, tomannsboliger og noen firemannsboliger. På Blåkollen ligger boligene langs den buede Ringveien, med et grønt friområde i midten, inspirert av utformingen til engelske hagebyer fra slutten av 1800-tallet. På Rolvsrud ligger boligene i en regelmessig plan, noe som er typisk for etterkrigstiden.

På Fjellhamar finner vi de første blokkene i kommunen, bygget av Lørenskog boligbyggelag på midten av 1950-tallet. På slutten av 1960- og begynnelsen av 1970-tallet kom Solheimsenteret og høyblokkene på Skåreråsen. Blokkene har vært landemerker siden de ble reist og de sier noe om utviklingen av Lørenskog til en drabantby. Bygningene er frittliggende skivehus i betong med mange etasjer, flatt tak og vindusbånd. Dette er trekk som er typiske for den tiden de ble reist.

2.1.7 Kulturminner fra krigen

Det er registrert få bevarte kulturminner fra 2. verdenskrig i kommunen. Siden forrige kulturminneplan har Milorghula ved Åmotdammen blitt gjenfunnet og skiltet. Hula ble brukt til å skjule våpen etter et våpenslipp over Kåterudmåsan i Enebakk natt til 24. april 1945. Det er trolig uregistrerte kulturminner fra 2. verdenskrig i Marka.

I 2020 ble det skiltet vei til Milorgcella ved Bjørnebettet.

12. Gamle Hammer skole
(foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

13. Gamle Solheim skole
(foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

14. Lørenskog rådhus
(foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

15. Etterkrigsbebyggelse på Rolvsrud
(foto: Kristian Hvesser, Lørenskog kommune)

16. Solheim senter (foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

Krigsminnetavla ved Mønevang og turkart basert på den (vedlegg 7) viser hvor noen av skjulestedene og lignende befant seg i Marka.

Den tyske kunstneren Gunter Demnig har laget et prosjekt med snublesteiner – forgylte brostein med inngraverte navn på personer som ble ofre for nazismen. En hel familie fra Lørenskog ble utryddet under Holocaust. Rakel og Salomon Bodd og deres barn Liv, Mary Dora, Isak, Bjørn og Arvid ble alle deportert fra Norge og myrdet i Auschwitz. 2. juni 2015 ble det lagt ned snublesteiner over familien Bodd ved Haneborgveien 70.

17. Milorghula ved Åmotdammen (foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

18. Snublesteiner i Haneborgveien over familien Bodd (foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

3. Målsettinger og handlingsplan

3.1 Overordnet mål

Vi skal ta vare på kulturarven slik at den kan bidra til tilhørighet, opplevelser og verdiskaping i Lørenskog.

3.2 Satsingsområder og tiltak

Kommunen har valgt følgende satsingsområder, i tråd med fylkesplan for kulturminner og kulturmiljøer i Akershus: bevaring, forvaltning, formidling og verdiskaping.

3.2.1 Bevaring

Mål

Lørenskog kommune skal bevare et representativt utvalg av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap som viser særpreget og mangfoldet ved Lørenskogs kultur- og samfunnshistorie.

Kulturminneregistre danner grunnlaget for bevaring og forvaltning av kulturhistoriske verdier. Registreringene er ikke endelige og det vil stadig være behov for å utrede og registrere nye områder, perioder og typer kulturminner.

De færreste kulturminner har juridisk vern, selv om de er registrert, verdivurdert og står i en kulturminneplan. Flere av våre kulturminner bør sikres gjennom regulering til bevaring etter plan- og bygningsloven.

Vi må sikre at Lørenskog kommune tar vare på kulturminner som gir kommunen særpreg. Det er også viktig å bevare og dokumentere bredden og mangfoldet i kulturarven for å øke forståelsen for Lørenskogs historie. Lørenskog kommune er i en rivende utvikling. Det er derfor særlig viktig å også bevare relativt unge kulturminner.

Kulturarven er et fellesanliggende og kommunens kulturminner må stå sentralt ved planarbeid i Lørenskog kommune.

Beskrivelse av tiltak	Ansvar
Nye registreringer Det skal registreres og verdivurderes nye kulturminner og kulturmiljøer, innenfor blant annet: • Hytter • Kulturminner i Marka, blant annet kulturminner knyttet til skogbruk og 2. verdenskrig • 1900–2000-tallets kulturminner • Bygninger knyttet til sykehusets utvikling • Idrettsanlegg	Kultur
Sikring av etterkrigsbebyggelse Kommunens bevaringsverdige etterkrigsbebyggelse ligger i ulike pressområder. Noe av etterkrigsbebyggelsen skal reguleres til bevaring.	Teknisk v/regulering Kultur
Sikring av industriminne Kommunen har få bevarte kulturminner som viser industrihistorien. Noe av dette skal reguleres til bevaring.	Kultur Teknisk v/regulering
Informasjon til kulturminneiere Informasjon om tilskuddsordninger og istandsetting/vedlikehold skal formidles til private eiere av kulturminner.	Kultur
Tilskuddsordning Det skal opprettes en kommunal tilskuddsordning for kulturminner.	Kultur
Økt skjøtsel Kommunen skal ivareta kulturlandskapet i Lørenskog ved å stimulere til skjøtsel av jordbrukets kulturlandskap med beiting, slått og rydding av kratt gjennom eksisterende tilskuddsordninger.	Kultur v/Regionkontor landbruk

3.2.2 Forvaltning

Mål

Lørenskog kommune skal utarbeide nye saksbehandlingsrutiner og heve fagkompetansen innen kulturminneforvaltningen.

Kulturminneforvaltning angår flere sektorer i kommunen, og også fylkeskommunen og staten. Det er viktig med godt samarbeid og bevissthet om roller og ansvar. Kommunen har eneansvaret for kulturminner av lokal verdi.

Kommunen har gjennom sin byggesaksbehandling og arealplanlegging et stort ansvar for kulturarven. Gode saksbehandlingsrutiner og samarbeid mellom ulike aktører innen kulturminnefeltet er helt essensielt for å få en god kulturminneforvaltning. Dette vil også skape forutsigbarhet i plan- og byggesaker hvor kulturminner inngår. Kompetansen innen kulturminnevern i kommunens administrasjon må styrkes.

Beskrivelse av tiltak	Ansvar
Saksbehandlingsrutiner Det skal utarbeides og etableres interne saksbehandlingsrutiner i kommunen for behandling av byggesaker og tiltak som berører både kjente og per i dag ukjente kulturminner.	Teknisk v/byggesak
Saksbehandlingsrutiner for LNFR-områder Det skal utarbeides og etableres gode oversendelsesrutiner fra Regionkontor landbruk til fylkeskommunen i LNFR-områder, også i områder hvor det ikke er kjente kulturminner i dag.	Kultur v/Regionkontor landbruk
Saksbehandlingsrutiner for metallsøking Det skal utarbeides saksbehandlingsrutiner for forespørsler av metallsøking på kommunal eiendom.	Kultur
Økt kompetanse Kompetansen innen kulturminnearbeid og kulturminnevern i kommunens administrasjon skal utvikles og heves. Dette kan skje gjennom kursing, deltagelse på seminarer og i ulike nettverk, i samarbeid med fylkeskommunen og gjennom dialog og tverrsektorielt samarbeid	Kultur Teknisk Strategi og samfunnsutvikling

3.2.3 Formidling

Mål

Lørenskog kommune skal synliggjøre og formidle kulturarven i kommunen og bidra til at innbyggerne kjenner sin historie.

Formidling av kulturarven gir Lørenskogs befolkning en bedre kjennskap til kommunens historie og dermed en bedre forståelse for kulturminnenes verdi. Slik kan kulturarven bidra til identitet og tilhørighet. Kunnskap om kulturminnenes betydning vil også bidra til at de vernes og utvikles. Formidling av kulturarven vil kunne gi kommunens innbyggere nye opplevelser, møteplasser og aktiviteter.

Mange av kommunens innbyggere er innflyttere. De vil kanskje ikke ha så god kjennskap til kommunens eldre historie, men de er en del av kommunens nyere historie.

Lokalmiljøet og frivillige lag og foreninger sitter på mye kunnskap om lokalhistorien. Museene i Akershus, som driver Lørenskog bygdemuseum, sitter på kompetanse innen kulturhistorisk formidling og hvordan gjøre kulturhistorien relevant. Kommunen, først og fremst kultursektoren og oppvekst- og utdanningssektoren, må samarbeide med disse aktørene.

Beskrivelse av tiltak	Ansvar
Skilting Et nytt kulturminne skal skiltes årlig.	Kultur
Kulturminneformidling Lørenskogs kulturarv skal tas i bruk i kommunens kulturformidling, som for eksempel i Den kulturelle skolesekken, Kultur 60+ og andre kulturprogrammer.	Kultur
Kulturproduksjon Kommunen skal synliggjøre kulturarven i egen kulturproduksjon.	Kultur
Kulturarv i skolen Det skal utredes om kulturarven kan få en større plass hos skolen i form av kulturminneadopsjon eller lignende.	Oppvekst og utdanning Kultur
Vasshjulet som ny kulturarena Vasshjulet utvikles som kulturarena for spel, konserter o.l.	Kultur

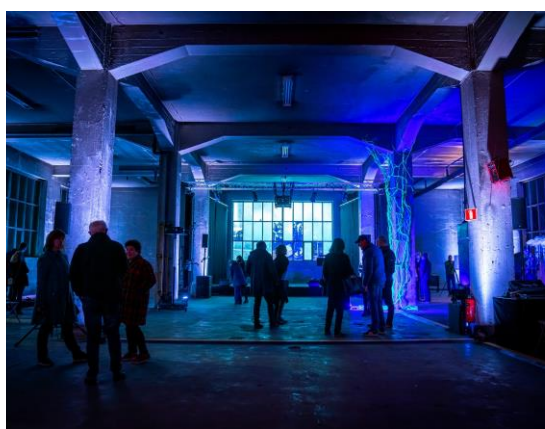
Askeladden Alle kulturminnene i den vedtatte planen skal inn i Riksantikvarens base, Askeladden.	Kultur
Kulturminnekart Kulturminnedelen av kommunens kartverk skal oppdateres og knyttes til Kulturminnesøk.	Teknisk v/geodata
Tilgjengelige kulturminner Tilgjengeligheten til våre viktigste kulturminner skal bedres gjennom skilting, skjøtsel og annen tilrettelegging.	Kultur Teknisk Kultur v/Regionkontor landbruk
Kulturminnedagene Kulturminnedagene skal markeres, gjerne i samarbeid med Lørenskog bygdemuseum og frivillige lag og foreninger.	Kultur
Kulturarven på nettsidene Kommunens nettsider om kulturminner skal utvikles og deler av kulturminneplanen digitaliseres. Kommunens kulturarv skal også bli mer synlig på sosiale medier.	Kultur Styring og virksomhetsutvikling
Brosjyre Det skal lages en ny brosjyre over kommunens viktigste kulturminner.	Kultur
Pilegrimsleden og Hammerområdet Pilegrimsledens sidespor i Lørenskog og fredede kulturminner på Hammer utvikles og formidles.	Kultur
Losbylinja Losbylinja skal formidles gjennom tekst og visualiseringer, gjerne også som en rekonstruksjon.	Kultur

19. Åpning av Vasshjulet (foto: Jonas Ruud, Lørenskog kommune)

20. Henrik Vernegg og Lea Hiort i «Det rasler i Røysa»
(foto: Kjersti Ø. Eggum, Lørenskog kommune)

21. Fra arrangementet «Lysglimt fra Fjellhamar Bruk»
(foto: Jonas Ruud, Lørenskog kommune)

22. Mads Lønnkvist, Morten Mortensen, Finn Evensen og Karoline Gullberg i «Spillet om Olavskilden»
(foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

3.2.4 Verdiskaping

Mål

Lørenskog kommune skal bidra til bærekraftig bruk av kulturarven i den videre utviklingen av kommunen.

Kulturarven bør tas i bruk som en ressurs ved utvikling av lokalsamfunn i Lørenskog. Kulturminnene gir områdene særpreg og kan brukes til å utvikle stedets identitet. Kulturminnene kan ofte være utgangspunkt for å skape nye møteplasser.

Nye tider og nye behov gjør at en del kulturminner må tas i bruk på nye måter. Her bør kommunen hjelpe eiere med å finne og tilrettelegge for ny bruk av gamle bygninger. Gjenbruk av bygningsmasse fremfor nybygg er ikke bare bra for kulturminnevernet – det er også viktig for klima og miljø.

Beskrivelse av tiltak	Ansvar
<i>Museums- og aktivitetspark</i> Skårer gård og området rundt skal bevares og utvikles til en museums- og aktivitetspark i samarbeid med Lørenskog bygdemuseum. Området skal være en lokalhistorisk møteplass. Området skal også romme deler av kommunens skolehager.	Kultur Oppvekst og utdanning
<i>Utvikling av Fjellhamar</i> Fjellhamar gård skal bevares, utvikles og tas i bruk. Kulturminnene på Fjellhamar skal brukes i utviklingen av lokalsamfunnet.	Kultur Strategi og samfunnsutvikling Teknisk
<i>Gode løsninger for næring knyttet til landbruk og turisme</i> Kommunen skal gjennom rådgivning bistå næring knyttet til landbruk og turisme ved ny bruk av landbruksbygninger og fritidsboliger knyttet til landbrukseiendommer.	Kultur v/Regionkontor landbruk
<i>Natur- og kulturminneverdier</i> Natur- og kulturminneverdier, herunder kulturlandskapet og Østmarka, skal integreres som en del av grunnlaget for næringsutvikling for landbruk og reiseliv.	Kultur v/Regionkontor landbruk Strategi og samfunnsutvikling

Informasjon om landbruk og friluftaktiviteter

Kommunen skal i samarbeid med grunneierne informere om landbrukets kulturminner og kulturlandskapet i forbindelse med ferdsel i naturen.

Kultur
v/Regionkontor
landbruk

Kulturarv og næringsliv

Kommunen skal utrede muligheter for å skape næring med utgangspunkt i Lørenskogs kulturarv.

Kultur
Strategi og
samfunnsutvikling

23. Aktivitet på Skårer gård (foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

4. Om kulturminneplanen

Kulturminneplanen er en kommunedelplan for kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap.

4.1 Bakgrunn for rullering av planen

Forrige kulturminneplan – *Lørenskogs kulturarv. Kommunedelplan for bevaring og forvaltning av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap i Lørenskog kommune* – ble vedtatt av kommunestyret 13. desember 2006. I planen står det at man hvert fjerde år bør foreta en vurdering om det er behov for å revidere planen. I 2014 vedtok kommunestyret å igangsette rulleringen av planen.

Det har i tiden etter 2006 vært en stor regulerings- og utbyggingsaktivitet i kommunen, og Lørenskog har de siste årene vært en av kommunene med høyest befolkningsvekst. Utbygging og kulturminner kan komme i konflikt med hverandre. Det har derfor vært viktig å se på kulturminner i pressområdene og nyere tids kulturminner.

Kommuneplanens samfunnsdel for Lørenskog kommune ble vedtatt av kommunestyret 4. november 2020. Kommunens landbruksplan, *Temaplan landbruk 2017–2028*, ble rullert og vedtatt av kommunestyret 15. november 2017. *Kommunedelplan for idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv 2019–2023* ble vedtatt av kommunestyret 19. juni 2019. Det er forsøkt å samkjøre kulturminneplanen og disse planene.

Av andre nye dokumenter kan nevnes *Bevaringsplan for Lørenskog kirkegård og gravlund*, vedtatt i Lørenskog kirkelige fellesråds møte 20. oktober 2015. *Veiledende plan for offentlige rom (VPOR) for Lørenskog sentralområde* er en helhetlig plan som ble vedtatt av kommunestyret 15. november 2017. Planen omhandler også kulturminnene i sentrumsområdet.

Plan- og bygningsloven har blitt endret siden forrige kulturminneplan ble skrevet og vedtatt. Dagens lov ble vedtatt 27. juni 2008. Den rullerte planen har tilpasset teksten i henhold til den nye loven.

Regjeringen har utarbeidet en ny kulturmiljøpolitikk, som ble vedtatt i 2020.

4.2 Endringer siden sist

Innholdet i planen bygger i all hovedsak på planen fra 2006, men det er foretatt noen endringer og tilføyelser:

- I forbindelse med rulleringen har planen blitt fullstendig omstrukturert. Den er nå i tre deler: del 1 er selve plandelen med handlingsplan, del 2 er oversikten over alle kulturminnene som planen omhandler og del 3 er vedleggene. I tillegg vil det være en digital del av planen. Kulturarven skal være godt integrert i kommunens kartverk. Alle kulturminnene i den vedtatte planen vil bli registrert i Riksantikvarens base Askeladden.
- Verdivurderingene fra 2006 av de ulike kulturminnene som inngår i planen, er i all hovedsak beholdt. Det er foretatt enkelte justeringer og tilføyelser. Tapte kulturminner listes opp under hvert område som tapt siden forrige utgave av planen.
- Det er registrert noen nye kulturminner siden forrige kulturminneplan.
- Det er laget en helt ny handlingsplan.

Det er lagt større vekt på temaer som klima, ressurser og nyere tids kulturminner – i tråd med kulturminnearbeidet i stat og fylke.

24. Hammer bru (foto: Siri Adorsen, Lørenskog kommune)

5. Kulturminnevern

5.1 Definisjoner

Kulturminnelovens § 2 definerer kulturminner og kulturmiljøer på følgende måte:

Kulturminner

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Kulturmiljø

Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Kulturlandskap

Begrepet «kulturlandskap» forekommer ikke i kulturminneloven, men kan forklares på denne måten:

Landskap som rent fysisk er preget av menneskelig virksomhet.²

Begrepet «kulturlandskap» omfatter derfor både det næringsgrunnlaget som menneskene har utviklet landskapet på bakgrunn av, og de bygg og anlegg som er en del av denne sammenhengen. I kulturlandskapet er også byggeskikken et viktig element. Begrepet «kulturlandskap» brukes særlig om jordbrukslandskapet.

For øvrige definisjoner og forklaringer se kapittel 7, Ordliste.

5.2 Lover og føringer

5.2.1 Lovverk

Lov om kulturminner (kulturminneloven)

Kulturminnelovens formål er å sikre at kulturminner og -miljøer med deres egenart og variasjon blir vernet både som en del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Loven skal sikre varig vern av et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljøer.

² Christensen (2002) s. 202

Loven tar først og fremst for seg fredede kulturminner. Følgende kulturminner er automatisk fredet etter loven, § 4:

- faste kulturminner fra inntil 1537 (reformasjonen)
- stående byggverk med erklært opprinnelse fra perioden 1537–1649
- samiske, faste kulturminner fra 1917 eller eldre

Fredningen gjelder også en sikringssone som går fem meter regnet fra kulturminnets synlige ytterkant.

Kulturminnelovens § 3 sier at *Ingen må – uten at det er lovlig etter § 8 – sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje.*

Ved planlegging av offentlige og større private tiltak er man pliktig å undersøke om tiltaket vil virke inn på automatisk fredede kulturminner.

Kulturminneloven gir også anledning til å frede nyere tids kulturminner (§ 15).

Ved riving eller vesentlige endringer av bygninger fra før 1850, er det etter kulturminnelovens § 25 meldeplikt til fagmyndighet, det vil si til fylkeskommunen.

Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven)

Plan- og bygningsloven er kommunenes viktigste verktøy når det gjelder forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer. Kommunen har i dag et ansvar for vedtak om bruk og vern av kulturminner gjennom formålsparagrafen i plan- og bygningsloven (§ 2) som blant annet sier:

Planlegging etter loven skal bidra til å samordne statlige, regionale og kommunale oppgaver og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser.

Loven er et virkemiddel for å få avklart ulike arealbruksinteresser. Gjennom loven kan kommunen regulere et område med et kulturminne eller et kulturmiljø til en hensynssone med formål bevaring:

- § 11-8 (om kommuneplan): *Det kan fastsettes følgende hensynssoner: (...) Sone med særlig hensyn til landbruk, reindrift, mineralressurser, friluftsliv, grønnstruktur, landskap eller bevaring av naturmiljø eller kulturmiljø, med angivelse av interesse.*
- § 12-5 (om reguleringsplan): *Arealformål kan deles inn i underformål og kombineres innbyrdes og med hensynssoner. I nødvendig utstrekning angis områder for: (...) 5. landbruks-, natur- og friluftsmål samt reindrift, samlet eller hver for seg, herunder områder for jordbruk, skogbruk, reindrift, naturvern, jordvern, særlige landskapshensyn, vern av kulturmiljø eller kulturminne, friluftsområder,*

seterområder, og landbruks-, natur- og friluftsområder der kommuneplanens arealdel tillater spredt bolig-, fritidsbolig- og næringsvirksomhet.

- § 12-7 (om reguleringsplan): *I reguleringsplan kan det i nødvendig utstrekning gis bestemmelser til arealformål og hensynssoner om følgende forhold: (...) 6. bestemmelser for å sikre verneverdier i bygninger, andre kulturminner, og kulturmiljøer, herunder vern av fasade, materialbruk og interiør, samt sikre naturtyper og annen verdifull natur.*

Andre paragrafer som er særlig relevante for kulturmiljø og kulturminner:

- § 3-1: *Oppgaver og hensyn i planlegging etter loven. (...) skal planer etter denne lov: (...) b) sikre jordressursene, kvaliteter i landskapet og vern av verdifulle landskap og kulturmiljøer.*
- § 11-9: *Kommunen kan uavhengig av arealformål vedta bestemmelser til kommuneplanens arealdel om: (...) 7. hensyn som skal tas til bevaring av eksisterende bygninger og annet kulturmiljø.*
- § 29-2: *Visuelle kvaliteter. Ethvert tiltak etter kapittel 20 skal prosjekteres og utføres slik at det etter kommunens skjønn innehar gode visuelle kvaliteter både i seg selv og i forhold til dets funksjon og dets bygde og naturlige omgivelser og plassering.*
- § 31-1: *Ved endring av eksisterende byggverk, oppussing og rehabilitering skal kommunen se til at historisk, arkitektonisk eller annen kulturell verdi som knytter seg til et byggverks ytre, så vidt mulig blir bevart.*

Forskrift om byggesak (Byggesaksforskriften SAK 10)

Kapittel 19 omhandler kommunenes adgang til å gi pålegg om utbedring av bevaringsverdige bygninger. Formålet er at bygninger med høy bevaringsverdi ikke skal gå tapt på grunn av unnlatt sikring eller istandsetting.

Lov om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldsloven)

Naturmangfoldlovens formål er at *naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på ved bærekraftig bruk og vern, også slik at den gir grunnlag for menneskenes virksomhet, kultur, helse og trivsel, nå og i fremtiden, også som grunnlag for samisk kultur (§ 1).*

Paragrafer i loven som er særlig relevante for kulturminner og kulturlandskap:

- § 33 (mål for områdevern) sier at verneområder skal bidra til bevaring av *natur preget av menneskers bruk gjennom tidene (kulturlandskap) eller som også har kulturhistoriske verdier, og tilrettelegging for bruk som bidrar til å opprettholde naturverdiene.*

- § 36: *Som landskapsvernområde kan vernes natur- eller kulturlandskap av økologisk, kulturell eller opplevelsesmessig verdi, eller som er identitetsskapende. Til landskapet regnes også kulturminner som bidrar til landskapets egenart.*
- § 47: Som skjøtsel kan foretas tiltak for å opprettholde eller oppnå den natur- eller kulturtilstanden som er formålet med vernet, herunder tiltak for å kanalisere ferdsel, fjerning av vegetasjon eller fremmede treslag og restaurering etter naturinngrep.

5.2.2 Internasjonale føringer

Faro-konvensjonen

Faro-konvensjonen fra 2005 er Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet. Norge sluttet seg til konvensjonen i 2008. Her plasseres mennesker og menneskelige verdier i sentrum av et utvidet kulturarvsbegrep. Konvensjonen understreker kulturarvens verdi og potensial når den brukes på en klok måte som ressurs for bærekraftig utvikling og livskvalitet i et samfunn som er i stadig utvikling.

I konvensjonens formål er partene blant annet enige om å:

- erkjenne at rettigheter knyttet til kulturarv er en iboende del av retten til å delta i kulturlivet, som fastsatt i Verdenserklæringen om menneskerettigheter,
- erkjenne et individuelt og kollektivt ansvar for kulturarven,
- fremheve at vern av kulturarven og en bærekraftig bruk av den har som mål å skape menneskelig utvikling og livskvalitet.

UNESCO-konvensjonen

UNESCOs konvensjon om vern og fremme av et mangfold av kulturuttrykk er fra 20. oktober 2005. Konvensjonen fokuserer på nødvendigheten av å verne og fremme et mangfold av kulturuttrykk. Den sier også at kulturaktiviteter, -varer og -tjenester både har en økonomisk og en kulturell verdi, og derfor må de ikke behandles som om de kun har en kommersiell verdi. Norge sluttet seg til konvensjonen i 2006.

FNs bærekraftsmål

FNs bærekraftsmål ble vedtatt i 2015 og er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030. Flere av målene har tiltak som er relevante for kulturarven:

Mål 11: Bærekraftige byer og samfunn:

- Styrke innsatsen for å verne om og sikre verdens kultur- og naturarv.
- Innen 2020 oppnå en betydelig økning i antall byer og bosettinger som vedtar og gjennomfører en integrert politikk og plan med sikte på inkludering, bedre ressursbruk, begrensning av og tilpasning til klimaendringer (...).

Mål 12: Ansvarlig forbruk og produksjon:

- Innen 2030 betydelig redusere avfallsmengden gjennom forbud, reduksjon, gjenvinning og ombruk.

5.2.3 Nasjonale mål og føringer

Stortingsmelding nr. 16 (2019–2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken

Meldingen ble vedtatt i Stortinget våren 2020. Meldingen bygger videre på rammene som ble lagt for kulturminnepolitikken i Stortingsmelding nr. 16 (2004–2005) *Leve med kulturminner*. De nye kulturmiljømålene er:

- Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø.
- Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging.
- Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk.

«Kulturmiljø» brukes her som en samlebetegnelse på kulturminner, kulturmiljøer og landskap.

De nye målene understreker:

- menneskers rett til å ha en kulturarv og deres mulighet til å engasjere seg
- at kulturmiljø er et felles gode
- samfunns- og arealplanleggingens betydning for å ivareta et mangfold av kulturmiljø
- ansvaret for å følge opp FNs bærekraftsmål
- at et mangfold av kulturminner, kulturmiljøer og landskap skal tas vare på som ressurser og grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk

Regjeringen viser i sitt arbeid med planen til nye utfordringer: klimaendringer, urbanisering, demografiske endringer og en stadig økende digitalisering. I en virkelighet der klimaendringer er vår tids største utfordring, må ressurseffektivisering og gjenbruk være bærende prinsipper i fremtidens kulturminnepolitikk.

Stortingsmelding nr. 35 (2012–2013) Framtid med fotfeste

St.meld. nr. 35 (2012–2013) *Framtid med fotfeste* legger vekt på hvor viktig det er at kommunene har oversikt over kulturminnene sine i kulturminneplaner. Stortingsmeldingen vektlegger også styrking av den kommunale kompetansen på kulturminnefeltet.

Kommunal- og moderniseringsdepartementet: Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019—2023

Her sies det blant annet at regjeringen forventer at:

- kommunene identifiserer og tar hensyn til viktig naturmangfold, friluftslivsområder, overordnet grønnstruktur, kulturhistoriske verdier, kulturmiljø og landskap i planleggingen.
- kommunene sikrer viktige jordbruksområder og kulturlandskap i landbruket gjennom langsiktige utbyggingsgrenser.
- kommunene vektlegger arkitektur og kvalitet i de bygde omgivelsene, og planlegger med utgangspunkt i stedenes særpreg, kulturhistoriske elementer og viktige landskapstrekk. Eldre bebyggelse og bystrukturer vurderes som ressurser i en sirkulær økonomi.

5.2.4 Regionale mål og føringer

Regional plan for kulturminner og kulturmiljøer i Akershus: Strategier, retningslinjer og handlingsprogram 2019–2024

Planen ble vedtatt i 2019. Dette er en forenklet rullering av fylkesdelplanen, hvor kun strategier, retningslinjer og handlingsprogram ble rullert. De prioriterte kulturminnetemaene er:

1. Verdifulle kulturminner i tettstedene
2. Landbrukets kulturminner og kulturlandskap
3. Kystkultur
4. Etterreformatorisk arkeologi
5. 1900-tallets kulturminner, særlig prioritert er etterkrigsbebyggelse, rådhus, forsamlingshus og skoler, krigstid/kald krig og fritidsbebyggelse
6. Klima, miljø og bærekraft
7. Nye oppgaver

Spor for framtiden. Fylkesdelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2007–2018

Hovedmålet for den framtidige kulturminnepolitikken i Akershus fylkeskommune er:

Ta vare på og bruke kulturminner og kulturmiljøer som en positiv ressurs i Akershus, og derigjennom bidra til økt kulturforståelse, identitet og tilhørighet, trivsel og verdiskaping.

Det er også utarbeidet fire innsatsområder, som har hvert sitt delmål:

- Bevaring: Bevare et utvalg av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap som gjenspeiler mangfoldet og særpreget ved kulturhistorien i Akershus.

- Forvaltning: Forvalte kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap som en integrert del av en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.
- Formidling: Innhente, skape og formidle kunnskap om kulturarven og gjennom dette øke forståelsen for dens betydning i samfunnet.
- Verdiskaping: Ta i bruk kulturarven som grunnlag for bærekraftig verdiskaping og utvikling av lokalsamfunn og næringsliv.

Regional plan for areal og transport i Oslo og Akershus

Planen ble vedtatt i 2015. Lørenskog ligger innenfor det såkalte bybåndet mellom Oslo og Lillestrøm og er blant planens prioriterte byer og tettsteder hvor det skal legges til rette for høyere vekst. Blant kvalitetskrav til sentrumsområder nevnes ivaretagelse og bruk av kulturminner. Videre sier planen at:

Eksisterende bebyggelse og bymiljøer, med visuelt mangfold og historiske spor, kan være virkemidler når kvaliteten i byer og tettsteder skal styrkes. Stedene bør brukes aktivt i planleggingen.

Planen sier også at kulturminner og kulturmiljøer skal søkes bevart, at de representerer miljømessige, kulturelle, sosiale og økonomiske verdier og at de er med på å gi steder særpreg og egenart.

5.2.5 Kommunale mål og føringer

Kommuneplanens samfunnsdel

Kommuneplanens samfunnsdel ble vedtatt av kommunestyret 4. november 2020.

I visjonen om at Lørenskog skal være en grønn kommune står følgende:

- Marka og andre naturområder skal sikres i arealstrategier og arealforvaltning. Grønne lunger og sammenhengende natur- og kulturlandskap skal bidra til gode boområder og mulighet for rekreasjon i nærmiljøet.
- Grønne næringer er viktige partnere for kommunens bevaring av skog, natur og kulturlandskap, og for å oppnå klimamål.

I visjonen om at Lørenskog skal være en mangfoldig kommune står følgende:

- Kulturtilbudet til alle grupper av befolkningen skal gjenspeile både nytt og gammelt, og lokal kulturarv og gamle tradisjoner skal løftes frem til glede for nye generasjoner i Lørenskog.

Under satsingsområdet «Tilhørighet og fellesskap» står det at:

- Samtidig skal vi ta vare på og fremme den gamle kulturen, med lokal kulturarv og fokus på gamle tradisjoner innen håndverk og jordbruk, med utgangspunkt i miljøet som har vokst opp rundt Skårer gård og Lørenskog bygdemuseum.

Temaplan landbruk 2017–2028

Landbruksplanen ble utarbeidet av Regionkontor landbruk og vedtatt 15. november 2017. Planen sier blant annet følgende om kulturminner i landbruksområdene:

- Det er viktig å sikre at disse kulturminnene blir ivaretatt og skjøttet.
- Problemstillingen omfatter også ivaretagelse av eldre plasser og ferdselsårer i Lørenskogs del av Østmarka.

Kommunedelplan for idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv 2019–2023

Kommunedelplanen ble vedtatt av kommunestyret 19. juni 2019. Planen viser at kulturminner kan knyttes til friluftsliv og folkehelse og at tilgjengeliggjorte kulturminner kan bidra til en bedre turopplevelse. Videre sier planen at:

- Ved planlegging og rehabilitering av ferdselstraséer, herunder vurdering av plassering i terrenget, bredde og dekke, skal hensynet til det uorganiserte friluftslivet, vern av naturverdier, landskapsverdier og kulturminner veie tyngst.

5.3 Aktører i kulturminnevernet

5.3.1 Riksantikvaren

- Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og faglig rådgiver for Klima- og miljødepartementet i utviklingen av den statlige kulturminnepolitikken.
- Riksantikvaren utøver den nasjonale kulturminnepolitikken besluttet av Stortinget og regjeringen.
- Riksantikvaren har fullmakt til å frede faste og flytende kulturminner ved enkeltvedtak eller forskrift.
- Riksantikvaren kan stoppe kommunale planer ved innsigelse hvis nasjonale kulturminneinteresser er truet.
- Riksantikvaren forvalter kulturminner og -miljøer av nasjonal verdi. Flere av Riksantikvarens forvaltningsoppgaver ble 1. januar 2020 overført til fylkeskommunene, men de vil beholde forvaltningsansvaret for kulturminner av særlig stor nasjonal verdi og kulturminner det kreves en særskilt spisskompetanse for å forvalte.

- Riksantikvaren beholder inntil videre forvaltningsansvaret for de fire store middelalderbyene Oslo, Bergen, Tønsberg og Trondheim samt bevarte middelalderkirker.

5.3.2 Fylkeskommunen

- Fylkeskommunen har ansvaret for den regionale kulturminnepolitikken og skal ivareta nasjonale og regionale kulturminneinteresser i plan- og byggesaker.
- Fylkeskommunen er delegert myndighet etter kulturminneloven i flere saker som angår kulturminner, og fører tilsyn med fredede kulturminner.
- Fylkeskommunen kan igangsette fredning og foreta midlertidig fredning.
- Fylkeskommunen har en viktig rolle som veileder overfor kommuner og tiltakshavere.
- Fylkeskommunen har innsigelsesmyndighet i kommunale plansaker.
- Fylkeskommunen overtok etter 1. januar 2020 en rekke av Riksantikvarens oppgaver, herunder forvaltningsansvaret for byanlegg, kirkegårder og kirkesteder og ruiner fra middelalderen (Riksantikvaren beholder inntil videre ansvaret for middelalderkirker og de fire store middelalderbyene), profane trebygg fra middelalderen, vernede skip og de fleste forskriftsfredede bygg i statlig eie.
- Fylkeskommunen overtar også dispensasjonsmyndigheten for automatisk fredede kulturminner som ikke er av særlig stor nasjonal verdi, samt myndigheten til å gi pålegg om retting/tilbakeføring av ulovlige tiltak på automatisk fredede kulturminner.
- Fylkeskommunen overtar også behandlingen av søknader innen flere tilskuddsordninger.

5.3.3 Kommunen

- Kommunen har hovedansvaret for bevaring av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap i lokalsamfunnet. Dette gjelder kulturminner på alle nivåer (av nasjonal, regional og lokal verdi).
- Kommunens viktigste verktøy for å kunne ivareta kulturminner og -miljøer er plan- og bygningsloven.
- Kommunen har gjennom sin arealplanlegging og byggesaksbehandling ansvar for at det blir tatt hensyn til kulturminner og kulturmiljøer ved utarbeidelse av arealplaner og ved behandling av dispensasjonssøknader og byggesaker.
- Kommunen har ansvaret for å ta vare på et representativt utvalg av kulturarven, fra ulike epoker, sosiale lag, næringer og etter ulik byggeskikk og arkitektur.

- Kommunen har som lokal landbruksmyndighet en sentral rolle i forvaltningen av landbrukets tilskuddsordninger til kulturminner og kulturlandskap, samt behandling av søknad om nydyrking.

5.3.4 Eiere

- Statlige sektorer er pålagt å utarbeide landsverneplaner for sine kulturminner. Kulturminnene er valgt ut og kartlagt av sektoren i samarbeid med Riksantikvaren.
- Kommunene eier selv flere kulturminner og bør gå foran som et godt eksempel når det gjelder å ta vare på kulturminner i eget eie. Kirkelig fellesråd har ansvaret for kirkene og kirkegården.
- De fleste kulturminner har private eiere. Private eiere står dermed for den daglige forvaltningen av de fleste av landets kulturminner og de har dermed en meget viktig rolle i kulturminnevernet. Svært mange eiere er opptatt av å ta vare på sine verneverdige anlegg og legger ned til dels store ressurser på det.

5.3.5 Museer

- Museer har ansvar for samlingsforvaltning, kunnskapsproduksjon og formidling.
- I Lørenskog kommune har vi ett museum, Lørenskog bygdemuseum, som er en del av Museene i Akershus.

5.3.6 Lag og foreninger

- Den lokale frivilligheten er en viktig aktør i kulturminnevernet.
- Flere foreninger i Lørenskog bidrar gjennom å ta kulturminnene i bruk og ved å formidle den materielle og den immaterielle kulturarven.

5.4 utfordringer og muligheter for kulturminnevernet

5.4.1 utfordringer

Det er høy befolkningsvekst i hele regionen, og Lørenskog har de siste årene vært blant kommunene med høyest befolkningsvekst i landet. Dette innebærer stor utbyggingsaktivitet og fortetting både nå og i fremtiden. Utbyggingspress kan lett komme i konflikt med verneinteresser, spesielt i sentrumsområdene. Her er det en stor utfordring både å få tatt vare på kulturminnene og å få innlemmet dem på en god måte i den nye bebyggelsen.

Det er i kommuneplanen lagt opp til at mesteparten av boligveksten tas gjennom fortetting i byggesonen. LNFR-områder, Marka og andre grøntområder skal ikke om-

disponeres til utbyggingsformål. En vesentlig del av kommunens kulturminner er knyttet til jordbruket. Selv om landbruksområdene ikke er truet av fortetting, har også disse kulturminnene sine utfordringer. Effektivisering og strukturendringer i landbruksnæringen har ført til nye behov når det gjelder driftsbygninger. Dette fører til ønske om store ombygginger eller riving av bygninger samt bygninger i forfall.

Kulturminner trenger eiere som er interesserte i å bevare, vedlikeholde og bruke kulturminnene. Dette er også et økonomisk spørsmål. De fleste eiere av kulturminner er private, og det kan nok lett virke både overveldende og kostbart å ha ansvaret for å vedlikeholde kulturminnene. Det finnes noen tilskuddsordninger for istandsetting og vedlikehold av kulturminner (se oversikt vedlegg 9). Byantikvaren i Oslo erfarer ellers at antikvarisk vedlikehold ikke er fordyrende over tid. Selv om materialer og metoder er dyrere på kort sikt, så har løsningene gjerne lengre levetid enn alternativet.³

Klimaendringer kan også by på problemer for kulturminnene gjennom for eksempel mer sopp og råte, økt flom- og rasfare, insektskader og gjengroing. Her trengs økt kunnskap om emnet for å best mulig kunne forebygge problemene samt kunne sette inn tiltak som hjelper og ikke gjør vondt verre.

5.4.2 Muligheter

Flere nye rapporter har tatt utgangspunkt i nasjonale og internasjonale studier som viser sammenhengen mellom bevaring av kulturminner og de positive ringvirkningene det har for økonomien, miljøet, samfunnsutviklingen og sosial og kulturell verdiskaping.⁴ Dette er også vektlagt i Norges nye kulturmiljøpolitikk.⁵

Attraktive tettsteder er mangfoldige når det gjelder arkitektur, møteplasser og aktiviteter. Kulturminnene kan være med på å styrke stedets særpreg og kvaliteter, og de kan skape trivsel. Økt kunnskap om stedets historie og bevarte kulturminner kan bidra til stedets identitet samt gi innbyggerne et fellesskap og en tilhørighet. Alle steder har sine kvaliteter og særpreg. Den immaterielle kulturarven har en viktig rolle i å skape tilhørighet og opplevelser.

Kulturminner kan også knyttes til friluftslivet ved at de har en opplevelsesverdi og kan brukes som turmål. Folkehelsearbeid er en viktig oppgave for kommunen. I den delen av folkehelsearbeidet som gjelder fysisk aktivitet, er det lett å se for seg at kulturminner som er gjort tilgjengelige i form av skilting, turløyper forbi kulturminnene, formidling av kunnskap og lignende kan bidra til å forbedre opplevelsen til turgåeren. Universell utforming spiller også en viktig rolle her for at alle skal få ta del i opplevelsene.

³ Nome & Stige (2016) s. 194.

⁴ F.eks. NIBR (2016) og Europa Nostra (2015/2016).

⁵ Stortingsmelding nr. 16 (2019–2020).

Kulturminner har en fellesverdi, men de kan også ha en økonomisk verdi for eierne. Studier i inn- og utland har vist at bevaringsstatus øker markedsverdien på boliger.⁶ Det viser seg også at boliger som ikke har en bevaringsstatus, men som ligger i et område med mange bevaringsverdige bygninger, nyter godt av økt markedsverdi. Dette sier noe om den arkitektoniske og håndverksmessige kvaliteten på de bevaringsverdige bygningene, og at dette er noe markedet verdsetter. En annen årsak til økt markedsverdi er at bevaringsverdige bygninger og vernestatus antas å sikre området mot uønskede byggetiltak som forringer stedet. Videre sier det noe om at mange setter pris på særpreget og de trivelige miljøene som kulturminner kan gi.

Kulturminner som står tomme og som ingen passer på, vil forfalle. Vern gjennom bruk er viktig, men det er da viktig å finne bruksområder som ikke forringer kulturminnet. Hvis man lykkes vil man, i tillegg til å bevare kulturminnene, kunne skape arbeidsplasser, ny produksjon og verdiskaping. Dette kan være innen mange bransjer, som turisme, restaurerings- og vedlikeholdsarbeid, kulturnæring, matproduksjon og serveringsbransjen, overnattingssteder og friluftsliv.

Bruk og vedlikehold av bygninger er også en viktig del av forvaltningen av kulturlandskapet. For at kulturlandskapet skal kunne bevares, kreves det at landskapet holdes i hevd gjennom menneskelig aktivitet. Her er det viktig å holde seg innenfor det som kan karakteriseres som bærekraftig i det aktuelle landskapet, slik at landskapets kvaliteter opprettholdes.

Også i et miljø- og klimaperspektiv kan kulturminnene representere en ressurs. Eksisterende bygningsmasse har en stor verdi som karbon- og ressurslager, mens riving og nybygging skaper betydelige miljøpåkjenninger. Globalt står byggebransjen for 30 % av klimagassutslippet, 30 % av avfallet, 40 % av energiforbruket og 40 % av bruken av naturressurser.⁷ Nyere studier har vist at gjenbruk og renovering av eksisterende bygninger ofte er bedre for miljøet enn nybygg.⁸ Verneverdige bygninger kan ha en del restriksjoner, men også disse kan gjøres mer energieffektive og klimavennlige, ofte med relativt enkle grep.⁹ Regjeringen presiserer at gjenbruk av eksisterende bygningsmasse, inkludert verneverdige anlegg, er viktig for å redusere klimagassutslippene.¹⁰

⁶ Nome & Stige (2016) s. 191–211. Studien gjelder boliger i Oslo, men den viser også til tilsvarende resultater i England, Danmark og Sverige. Menon Economics (2017) har casestudier i fire byer.

⁷ Akershus fylkeskommune (2018) s. 61

⁸ The Preservation Green Lab m.fl. (2011); SuHiTo (2011–2012); Europa Nostra (2015/2016); Berg & Fuglseth (2018).

⁹ Riksantikvaren (2013c).

¹⁰ Stortingsmelding nr. 16 (2019–2020), s. 21, s. 50ff.

6. Historie og kulturminner i Lørenskog

6.1 Historikk og karakteristiske trekk ved kulturarven i kommunen

6.1.1 Geografisk plassering og karaktertrekk

Lørenskog kommune ligger øst for Oslo, på Nedre Romerike. Området har vært et viktig passområde mellom Oslodalen og Romeriksslettene siden folkevandringstiden (ca. 400–600 e.Kr.). Av bygdas gårder har cirka halvparten navn som viser at de er fra hedensk tid, hvorav en del av disse kan være fra før vikingtiden.¹¹ Fra jernalderen (ca. 500 f.Kr.–600 e.Kr.) lå bygdesenteret i Lørenskog rundt Lørenskog kirke. Gården Hammer er trolig bygdas eldste gård. Oldtidsveien gikk gjennom området, og den gamle kongeveien passerte Hammer og fortsatte forbi Hovelsrud til Rælingen.

I dag er Lørenskog en del av landets mest urbaniserte region. Kommunen er likevel preget av store områder med skog, Østmarka i sør og Gjelleråsmarka i nord. Markaområdet er karakterisert ved nord-sør-gående daler. Leirjorda har gitt navn til kommunen. *Lørenskog*, avledet av *Leireimskóg*, betyr grenseskogen mot leirheimen.

Kommunens nordre del er preget av tettbebyggelse og har gjennomgått en kontinuerlig utbygging siden slutten av 1800-tallet. Mellom 1900 og 1930 vokste nybyggerområdene frem langs jernbanen, og endret lokalsamfunnet fra bondebygd til mer å kunne karakteriseres som forstad til Oslo. På slutten av 1920-tallet ble det også foretatt en betydelig utparsellering av deler av Vallerud, og Thurmannskogen. Fra slutten av andre verdenskrig frem til ca. 1960 ble Lørenskog Boligbyggelag (LBBL) opprettet bl.a. for å bekjempe bolignøden som økte i kommunen etter krigen. Firemannsboligene ble forstadium til blokkene og arkitekturen i kommunen ble utviklet i en mer urban retning.

Mellom markaområdet i sør og tettbebyggelsen i nord finner vi jordbruksområder preget av små til mellomstore bruk dominert av kornproduksjon, men med noe dyrehold. Det har til dels vært sammenhengende jordbrukskultur fra yngre steinalder (ca. 4000–1800 f.Kr.). Mange gårdsbruk lå øde i tiden etter svartedauden. Fra ca. 1550 til 1770 foregikk det en gjenopprydding/gjenrydding av ødegårdene. Skogbruk med oppgangssagene fikk etter hvert større betydning.

¹¹ Hammer, Li (Nordli og Sørli), Nes, Røyri, Løken, Haneborg og trolig Kuland (Kurland).

6.1.2 Næringsgrunnlag

Skogsdrift og jordbruk har dominert som næringsgrunnlag gjennom lange tider, noe som har preget utviklingen av kulturlandskapet. Nyere tids kulturminner frem til 1900-tallet knytter seg derfor i hovedsak til disse driftsformene.

På gårdene er det især våningshus, men også stabbur og driftsbygninger, som dominerer i det registrerte materialet. Typisk for gårdene i Lørenskog er hvite våningshus i en og en halv etasje, røde driftsbygninger og et stabbur som danner et firkanttun med åpning i en side. Enkelte tun er også strukket mer ut i lengden. Enkelte av gårdene har en rekke sammenbyggede uthus hvor man kan lese ut av hver bygning dens funksjon. Våningshusene er som regel i laftet tømmer i første etasje hvor det senere er bygget på en halv etasje i reisverk. Vertikalpanel – enten med over- og underliggende bord eller panel med høvlet, skåret eller pløyd kant – dominerer, og de fleste våningshusene har saltak med uglasert teglstein. Gårdenes beliggenhet og form var et resultat av både terreng og tradisjon. Gårdsplassen burde ligge så tørt som mulig, men det måtte også være tilgang til vann. Mange av gårdstunene ligger derfor på små høydedrag i terrenget.

I Lørenskog har det vært et utbredt husmannsvesen. I alt kjenner vi til drøyt 200 navngitte husmannsplasser i Lørenskog, hvor mange av disse bare eksisterte i en kort periode. Husmannsplassene lå gjerne i kantsoner mellom skog og jordbrukslandskap der jorda er skinn. En rekke husmannsplasser ligger nå enten i ruiner hvor man kan ane grunnmuren, eller så er husmannsplassen helt gjengrodd og sporene etter den borte. En del husmannsplasser er omgjort til moderne boliger.

Da vannsagen kom i bruk i Norge omkring 1500 gav dette grobunn til sagbruksvirksomhet, handel med tømmer og nye arbeidsplasser innenfor blant annet tømmerhogst, sagarbeid og plankekjøring. Sagdriften holdt på mer eller mindre kontinuerlig til midten av 1900-tallet gjennom blant annet Fjeldsrud Brug (fra ca. 1910)/Lørenskog Brug (fra 1927). Rester etter den opprinnelige virksomheten er nå hovedsakelig å finne innenfor markaområdet.

Jernbanen førte til at det kom ny industri til Lørenskog. De første nye bedriftene var Excelsior Limfabrikk (1883) og Fjeldhammer Brug (1895). Denne industrien ble starten på en utvikling med tilflytting fra hovedstaden til Lørenskog. Hyttene som vokste frem langs jernbanen og i områder langs Gamleveien vest for Skårer, var utgangspunkt for mange som ville slå rot i Lørenskog.

En viktig næringskilde som knytter seg til vinterens kulturlandskap, var arbeid med is. Mot slutten av 1800-tallet var det en enorm etterspørsel etter is, og i Lørenskog var det særlig fra Langvannet og Mønevann det ble skåret is.

6.1.3 Historiske kommunikasjonslinjer

I kristen tid bestod ferdefolket i stor grad av pilegrimer. Byggingen av Lørenskog kirke i siste halvdel av 1100-tallet viser at reiseruten deres i store trekk må ha gått omtrent der den senere Strømsveien (nå Gamleveien) vokste frem. Utover 1600-tallet og frem til

1850-årene var hestetransport fra alle sagbrukene i området et viktig innslag i næringsbildet vinterstid. Transporten foregikk langs den gamle Strømsveien. Rundt 1800 fikk Strømsveien status som kongevei. I 1912 ble det anlagt ny vei fra Furuset til Strømmen. Den ble lagt noe lenger nord enn den gamle Strømsveien. De to veiene fikk navnene Strømsveien og Gamleveien. Den Strømmenske Kongevei, den tidlig anlagte veien som ligger i forlengelse av Gamleveien og Hovelsrudveien, gikk gjennom Lørenskog og Rælingen. I dag går denne veien under navnet Kongeveien, og blir brukt både til turgåing og som kommunikasjonsledd.

I 1854 åpnet offisielt Hovedbanen mellom Kristiania og Eidsvoll. Hovedbanen overtok det meste av trelasttransporten på Romerike. Den hadde tidligere foregått med hest langs Strømsveien til Kristiania. I 1861 ble det også anlagt privat jernbanespor fra Losby til nåværende Fjellhamar stasjon. I 1857 ble det opprettet et stoppested med navn Robsrud på Hovedbanen. Først i 1891 ble det et stoppested for reisende, men toget stoppet kun hvis det samtidig var godsekspedisjon for Excelsior limfabrikk. I 1898 ble Robsrud et ordinært stoppested for passasjerer. Noen år senere fikk stoppestedet status som stasjon. Navnet ble endret til Lørenskog stasjon i 1909, etter at Lørenskog ble egen kommune i 1908.

6.1.4 Lørenskog i dag

Osloregionen er landets tettest befolkete område og står samtidig foran en kraftig befolkningsvekst. Siden forrige kulturminneplan har det vært en veldig utbygging i Lørenskog. Kommunen berøres av hovedstadens byutvikling østover. Dette medfører at det også i fremtiden vil bli et behov for økt utbygging til boliger, næringsformål og kommunikasjonslinjer. Dette har medført et press på jordbruksarealene og skogsområdene, samt et press på allerede utbyggede områder.

Det har likevel lyktes kommunen å konsentrere bebyggelsen og dermed redusere inngrep i landskapet, noe som danner et godt utgangspunkt for i fremtiden å kunne ta vare på et helhetlig jordbrukslandskap med de gårdsmiljøene som er en del av dette landskapet.

Lørenskog står foran nye store utbyggingsprosjekter, hvor forholdet mellom kulturminneverdier og andre interesser vil konkurrere om blant annet arealer og økonomiske ressurser. Kommunen ønsker så langt det er mulig å konsentrere utbygging til noen områder: Lørenskog sentralområde, området rundt Ahus, området rundt Lørenskog stasjon, Visperud og Fjellhamar.

Slik vil kommunen verne jordbruksområdene og Marka i søndre del av kommunen for utbygging. Lørenskog sentrum skal utvikles som kommunesenter med service-næringer, handel, boliger, kollektivknutepunkt, serveringssteder, kultur og andre sentrumsfunksjoner. Lørenskogs fortetningspolitikk er dermed et grep for å bevare store deler av de helhetlige miljøene som ligger innenfor kommunens grenser. Øvrige planforslag for delområder i Lørenskog, viser også at kommunen ønsker å prioritere helhetlige miljøer med vekt på områder med stor tetthet av kulturminner hvor aldersverdi og sammenheng spiller stor rolle. I prioriteringer av områder for helhetlig

utbygging, kan det være en fare for at kulturminner fra nær fortid og samtidig ikke kommer med i vurdering som bevaringsverdige. Det er derfor viktig å huske på disse kulturminnene ved plan- og byggesaker i utbyggingsområdene.

6.2 Registrering av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap

En viktig forutsetning for arbeid med kulturminner og planlegging med hensyn til dem, er registreringer. Registreringene er viktige både når det gjelder å få oversikt over hvilke kulturhistoriske verdier som finnes i kommunen og når det gjelder å synliggjøre disse for folk. Det er foretatt ulike typer registreringer med utgangspunkt i forskjellige tema, noe som vil ligge til grunn for planens innhold og vurderinger.

6.2.1 Automatisk fredede kulturminner

Kjente kulturminner fra før 1537 var tidligere registrert i Fornminneregisteret, som nå er integrert i Riksantikvarens database Askeladden. Alle kulturminner fra før 1537 er automatisk fredet. Enkelte registreringer kan være upresise. Status som *ikke fredet* eller *uavklart*, kan være at registratoren har vært i tvil om objektene er eldre enn 1537 eller om det kan være løsfunn av oldsaker i dyrket mark. Løsfunn blir vanligvis ikke regnet som faste kulturminner, men kan være en indikator på bortpløyde forhistoriske boplasser. Ny vurdering av registreringer blir imidlertid alltid foretatt i forbindelse med tiltak. Ansvar for førreformatoriske kulturminner ligger hos kulturminnevernmyndighetene på fylkesnivå.

I Lørenskog kommune er det registrert 50 arkeologiske kulturminner (ikke medregnet løsfunn) i Askeladden. 29 av disse er automatisk fredet, mens de øvrige har status som ikke fredet eller uavklart. To av disse er avkreftede kulturminner, nå ansett som naturdannelser. Ved reguleringsplaner blir det som regel foretatt arkeologiske søk i henhold til kulturminnelovens § 9, for å avklare hvorvidt planer kan komme i konflikt med automatisk fredede kulturminner som ikke er kjent fra før. Slike kulturminner har som regel ikke synlig markering på markoverflata. For oversikt over disse kulturminnene, se planens del 3, vedlegg 1.

6.2.2 Nyere tids kulturminner

SEFRAK-registeret

Kulturminner yngre enn fra 1537 og eldre enn fra 1900 er registrert i SEFRAK-registeret foretatt av Sekretariatet for registrering av faste kulturminner i Norge. I Lørenskog foregikk denne registreringen mellom 1983 og 1985, med rettelser foretatt så sent som i 1990. I forbindelse med kulturminneplanen fra 2006 ble alle SEFRAK-registreringene gjennomgått på ny og fotografert. Oversikt over hvilke objekter som inngår i SEFRAK-registeret ligger som vedlegg 2 i planens del 3. På grunnlag av SEFRAK-registreringen,

ble det laget en rapport og tilhørende katalog med registreringskort. I SEFRAK er det registrert svært få byggverk fra etter 1900.

Registreringen tar hovedsakelig for seg bygninger og bygningsmiljøer, enkelte husmannsplasser både med og uten ruiner, samt tekniske kulturminner. I Lørenskog ble 220 objekter registrert. Dette omfatter både tufter, ruiner, industriminne, bygninger og bygningsmiljøer.

Det finnes ikke formelt vern for kulturminner fra nyere tid som ikke er fredet ved vedtak eller som ikke er regulert til hensynssone bevaring i henhold til plan- og bygningsloven §§ 12-5 og 12-7 eller § 11-8.

Registreringer av kulturlandskap

I 2001 ble det foretatt en landskapsanalyse av jordbrukslandskapet i Lørenskog kommune. Analysen ble foretatt av Utmarksavdelingen for Akershus og Østfold på oppdrag fra Lørenskog kommune, og den behandler blant annet kulturlandskapet i kommunen.

Utredningen *Grøntstruktur Romerike* (Akershus fylkeskommune og Fylkesmannen i Oslo og Akershus i samarbeid med kommunene) tar for seg regionen og de kvalitetene som kulturmiljøer er bærer av ut fra nasjonal og regional verdi samt som sammenhengende kulturlandskap og kulturmiljø av lokal verdi.

Lørenskogs kulturarv – kulturminneplanen fra 2006

I arbeidet med *Lørenskogs kulturarv*, kommunedelplanen fra 2006, ble det gjennomført et betydelig arbeid med å registrere og verdivurdere kulturminner i Lørenskog kommune. Det ble tatt utgangspunkt i SEFRAK-registreringene, men planen pekte også ut kulturminner og kulturmiljøer fra etter 1900. Den rullerte planens del 2 bygger på dette registeret.

Kulturminner i skog

Høsten 2007 foretok Akershus fylkeskommune en kvalitetskontroll og etterregistrering av automatisk fredede kulturminner i skog i Skedsmo, Lørenskog og Rælingen. Bakgrunnen for arbeidet var kjennskap til at opplysningene i Askeladden var mangelfulle, noe som er problematisk for skogeiere når det gjelder krav til miljøsertifisering. Det ble laget en rapport – *Kulturminner i skog. Registrert i forbindelse med miljøsertifisering av skog i Lørenskog*.

Bevaringsplan for Lørenskog kirkegård og gravlund

Lørenskog kirkelige fellesråd vedtok i sak 37/2013 og 29/2014 å utarbeide en bevaringsplan for gravplassen i kommunen. Alle gravminnene på den gamle delen av Lørenskog kirkegård og gravlund er vurdert. Det samme er alle gravminner eldre enn 60 år. Bevaringsplanen foreslår at 81 gravminner bevares. Planen ble vedtatt av Lørenskog kirkelige fellesråd i møte 20. oktober 2015. Kommunestyret vedtok i møte 26. november 2014 at bevaringsplanen skulle bli et tillegg til kulturminneplanen. Bevaringsplanen inngår som vedlegg 6 i planens del 3.

Nyregistreringer i forbindelse med rulleringen av kulturminneplanen

I kulturminneplanen fra 2006 er etterkrigsbebyggelsen på Blåkollen, Rolvsrud og Solheim/Kjenn omtalt og verdivurdert som miljøer, men det er ikke gått i dybden. Planen sier «Boligområder som inneholder miljø fra etterkrigstiden hvor det autentiske preget er opprettholdt, bør gjennomgå en mer omfattende registrering enn det har vært rom for under arbeidet med planen. Områdene bør vurderes med henblikk på at en av disse vil bli bevart som helhetlig miljø.»¹² I forbindelse med rulleringen av planen ble NIKU (Norsk institutt for kulturminneforskning) engasjert til å registrere og verdivurdere etterkrigsbebyggelsen i disse områdene.

NIKU ble også engasjert til å gjøre en kulturhistorisk verdivurdering av området på Fjellhamar som omfatter Fjellhamar gård, Fjeldhammer Brug og den gamle skolebygningen med lærerboligen.

Det er også foretatt registreringer av kulturminner som ikke tidligere har stått i planen. NIKU har registrert flere kulturminner fra 1900-tallet i form av et boligfelt på Sørli og to bygninger i sentrum. NIKUs rapporter inngår som vedlegg 5 i planens del 3. Det er også innlemmet noen flere kulturminner fra 1900-tallet i planen.

6.3 Bevaringskategorier og verdivurderinger

6.3.1 Bevaringskategorier

Ved registrering er faste kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap inndelt i verneklasser gradert etter følgende skala:

- F: Automatisk fredet
- 1: Viktig i nasjonal og delvis regional sammenheng, eller svært viktig i lokal sammenheng. Fredningsverdig
- 2: Viktig i lokal og delvis regional sammenheng. Bevaringsverdig
- 3: Viktig i lokal sammenheng. Har verdi i sammenheng med miljøbevaring.
- 4: Kulturminne som er sterkt endret, men som er del av ellers verdifullt miljø, eller på annen måte har interesse som del av et miljø. Eller kulturminner hvor miljøet er borte, men hvor kulturminnet tilfører kvalitet til området rundt.

På bakgrunn av denne skalaen ble det til kulturminneplanen fra 2006 laget følgende skala over bevaringskategorier, som ble brukt på alle de vurderte objektene i planen. Denne skalaen er beholdt i den rullerte planen:

- A: Fredningsverdige. Tilsvare 1 på verdiskala.

¹² Lørenskog kommune (2006), del 1, s. 28

- B:** Bevaringsverdige. Tilsvarende 2 og 3 på verdiskala.
- C:** Verdier som på en eller annen måte bør tas vare på. Tilsvarende 4 på verdiskala.

Kulturhistoriske eller arkitektoniske verdifulle kulturminner (**A**) kan fredes (kulturminneloven § 15) dersom de er vurdert til å ha nasjonal verdi.

Kulturminner/sammenhengende kulturmiljøer og/eller landskap plassert i bevaringskategori **B**/bevaringsverdige, anses som så verneverdig at plan- og bygningsloven § 12-7 er aktuelt som virkemiddel for forvaltning. For gårdsmiljø med drift plassert i bevaringskategori **B**, kan bevaring kombinert med landbruk være aktuelt for å bevare bygningene og kulturlandskapet gjennom opprettholdelse av funksjon/drift.

Kulturminner/sammenhengende kulturmiljøer som plasseres i bevaringskategori **C** bør vurderes bevart på en eller annen måte. Plan- og bygningsloven §§ 29-2 og 31-1 kan være aktuelle som virkemiddel for forvaltning.

6.3.2 Verdivurdering

Den bevaringsverdien som tillegges et kulturminne eller et kulturmiljø, er kommet frem gjennom faglig vurdering. Verdisynet vil til enhver tid være avhengig av strømninger i tiden og dermed avhengig av generelle samfunnsmessige rammer, politikk, ideologi med mer. Endringer innen verdisyn er en kontinuerlig prosess, og oppfatningen om hvilke menneskeskapte objekter som uttrykker det man ønsker å bevare, vil også variere.

Det er ofte lett å tenke at det primært er kulturminner av nasjonal verdi det er viktig å ta vare på, og at det ikke er så farlig med de lokale kulturminnene. Men i lokalmiljøet er kulturminnene av lokal verdi vel så viktige som de av regional og nasjonal verdi. Kulturminner av lokal verdi er med på å gi stedet identitet.

I dag legges det vekt på tre hovedegenskaper ved kulturminner, -miljøer og -landskap ved vurdering av verneverdi. Vurdering foretas etter hvorvidt objektene er bærere av følgende egenskaper:

- kunnskapsverdi
- opplevelsesverdi
- bruksverdi

Kunnskapsverdiene sier noe om hvilke kunnskaper kulturminnet kan gi oss. Dette kan være kunnskap om kulturminnenes opprinnelse, bruken og betydningen av dem, samfunnsforhold, tro og andre forhold ved menneskers liv.

Opplevelsesverdiene sier noe om hvilke opplevelser kulturminnet kan gi oss. De er knyttet til allmenhetens eller ulike gruppers opplevelser.

Bruksverdiene sier noe om hva kulturminnene kan brukes til. Verdiskaping og vern gjennom bruk har fått økt oppmerksomhet. Ny og/eller endret bruk kan gi kulturminnene verdi, mens manglende eller feil bruk kan redusere verdien.

Planen legger i utvelgelsen av bevaringsverdige kulturminner særlig vekt på:

- Helhetlige miljøer og sammenhenger
- Representativitet
- Identitet
- Alder, tidsdybde og kontinuitet
- Autentisitet og opprinnelighet
- Mangfold og variasjon

Det presiseres at det er behov for grundig overveielse når det gjelder eventuelle endringer av C-områder som kan få negativ effekt på områder vurdert til B i kommunedelplanen.

Grunnlag for verdivurdering av bygninger i helhetlige gårdsmiljø

Gårdstun vurdert til bevaringskategori **B**:

- For gårdstun vurdert til bevaringskategori B er også kulturlandskapet rundt viktig for opprettholdelse av verdi.
- Bygninger vurdert til bevaringskategori B i tunet, har høy alder og/eller er særlig viktig for gårdens historie. Disse er ikke vesentlig endret og/eller de har opprettholdt opprinnelig karakter. Bygningene vurderes særlig viktig for tunet og områdets karakter.

Gårdstun vurdert til bevaringskategori **C**:

- Gårdstun vurdert til bevaringskategori C er fra etter 1850 og/eller har gjennomgått endringer som gjør at helhetsverdien er forringet. Gården har likevel verdi som gårdsmiljø hvor noen supplerer et sammenhengende gårdsmiljø mens andre miljø tilfører et utbyggingspreget område en kulturhistorisk dimensjon.
- Bygninger vurdert til bevaringskategori C, har opprettholdt noe av sitt opprinnelige preg, og/eller deres plassering er viktig for oppfattelsen av bygningsmiljøet som helhet.

Bygninger i gårdsmiljøet som ikke i seg selv er vurdert bevaringsverdige, har i miljøet likevel verdi i form av den funksjon de har i tunets struktur.

6.4 Bevaring av kulturminner i Lørenskog

Ved vektlegging av kriteriene i 6.3.2, bør følgende punkter vektlegges når det gjelder bevaring av kulturminner i Lørenskog kommune:

- Mange i Lørenskog bor i områder uten faste kulturminner i sin umiddelbare nærhet. Bevaring av de gjenværende faste kulturminnene i disse områdene er derfor

nødvendig for at enkelte steder ikke helt skal miste trådene tilbake til tidligere tider. Disse trådene er viktige for stedsidentiteten og for innbyggernes mulighet til å oppleve en sterkere tilhørighet til stedet.

- Lørenskog kommune er en kommune med stort utbyggingspress. Kommunen har valgt å fortette i nordre del og la landbruksarealene ligge som en «buffer» mot Marka i sør. Kulturminner fra 1900-tallet representerer vår nære fortid og historie. Bygninger og miljøer fra 1900-tallet har vist seg å være spesielt sårbare i pressområdene når det gjelder plansaker og byggesaker.
- Kulturminnevernet innenfor landbruksområdet bør også legge vekt på sammenhengende, helhetlige miljøer, for eksempel bestående av flere gårder som i kulturlandskapet leses i forhold til hverandre, og hvor man anser byggeskikken som godt bevart. Kulturlandskapet sør for Gamleveien samt området Lørenskog grønne sentrum bør derfor opprettholdes som et sammenhengende kulturlandskap og «buffer» mot Marka. Deler av dette området blir fremhevet som bevaringsverdig i planen, mens resten vurderes til bevaringskategori C/verdier som på en eller annen måte bør tas vare på.
- I kommunen finner vi ofte områder kategorisert i bevaringskategori C i nær tilknytning til områder kategorisert til B. Det er viktig å se disse områdene i sammenheng og hvordan eventuelle endringer i C-området vil virke inn på helheten og de verdiene som B-området representerer. En eventuell utbygging av et C-område kan få store negative konsekvenser når det gjelder opprettholdelse av verdier innenfor B-området. C-områder som befinner seg i tett bebyggede strøk, kan være viktige når det gjelder å få en forståelse av stedets historie og identitet, selv om mye er blitt forandret i årenes løp. Avveininger i slike tilfeller bør foregå på en måte hvor man tar i betraktning verdier innenfor det aktuelle stedet samt undersøker om man kan finne tilsvarende verdier andre steder i kommunen.
- Kulturminner kan også sees i en sammenheng hvor funksjon/bruk av disse, arkitektonisk uttrykk med mer, er det interessante heller enn umiddelbar geografisk nærhet mellom objektene. Kommunen bør også forholde seg til at kulturminnene kan leses i en sammenheng som ikke umiddelbart knyttes til geografiske avstander, men hvor det kan være andre forbindelseslinjer som knytter objektene sammen.

6.5 Regulert til bevaring

Nyere tids kulturminner må være fredet ved vedtak eller regulert til bevaring for å ha et formelt vern. Det er få kulturminner i Lørenskog kommune som er regulert til hensynsone bevaring etter plan- og bygningsloven §§ 11-8/12-5 eller til spesialområde bevaring etter den gamle plan- og bygningsloven. De fleste kulturminnene som er regulert til bevaring, befinner seg i Losbydalen eller i «Lørenskog grønne sentrum». For oversikt over kulturminner regulert til bevaring, se planens del 3, vedlegg 3.

7. Ordliste

Akershusisk grunnplan	Grunnplan med ett stort oppholdsrom/stue, og fra stua ledes man inn til et mindre kammer som eventuelt er delt i to. Inngang på langsiden av stua.
Anlegg	Brukes om en gruppe bygninger med tilhørende areal, f.eks. gårdsanlegg eller fabrikkianlegg. Brukes også om konstruksjoner som ikke nødvendigvis inkluderer bygninger, som f.eks. veier.
Arkeologisk kulturminne	Fysiske spor og levninger etter tidligere tiders liv og virksomhet hvor utgravninger og dokumentasjon utgjør hovedkilden til kunnskap.
Askeladden	Askeladden er Riksantikvarens offisielle database over kulturminner og kulturmiljøer som er fredet etter kulturminneloven, vernet etter plan- og bygningsloven, eller kulturminnefaglig vurdert som verneverdige. Det tidligere Fornminneregisteret er en del av Askeladden.
Autentisitet	Brukes om et objekts grad av ekthet og/eller opprinnelighet. Autentisitet sees i forhold til noe, f.eks. tidsperiode, stilart eller byggemåte.
Automatisk fredet kulturminne	Kulturminner, synlige og ikke synlige, fra inntil 1537 (tidligere kalt fornminner). Stående byggverk med opprinnelse fra perioden 1537–1649. Samiske kulturminner fra 1917 eller eldre.
Bevaringsverdig kulturminne	Et kulturminne som har blitt kulturhistorisk vurdert og identifisert som bevaringsverdig. Det samme som verneverdig kulturminne.
Bybåndet	Det sammenhengende bebyggede byområdet mellom Oslo, Lillestrøm, Ski og Asker. Omfatter også Lørenskog.
Byggeskikk	Begrepet byggeskikk omfatter både det enkelte huset, hvordan det er utformet og brukt, og husenes forhold til hverandre, hvordan de er plassert i landskapet og hvordan de er tilpasset ressursgrunnlaget.
Faste kulturminner	Kulturminner som er fysisk forankret til grunnen. I motsetning til løse kulturminner som f.eks. gjenstander og redskaper.
Fornminne	Se Automatisk fredet kulturminne.

Forskriftsfredet kulturminne	Fredning ved forskrift, ikke ved enkeltvedtak. Gjelder bygninger og anlegg i statlig eie. Brukes også ved fredning av kulturmiljøer.
Funksjonalisme	Også kalt funksis. Stilart som oppstod rundt 1925. Karakteristisk er enkle, sluttete hovedformer uten dekor, flate tak, vinduer samlet som sammenhengende bånd eller i husets hjørner.
Immaterielle kulturminner	Kulturminner som ikke er materielle, som praksis, fremstillinger, kunnskap og ferdigheter. Eksempler kan være musikk, sagn, skikker og håndverkstradisjoner.
Jugendstil	Stil innen arkitektur, design og kunst fra ca. 1890 til ca. 1915. Karakteristisk er kurvede linjer, avrundede hjørner, stiliserte plantemotiver, vinduer med kombinasjon av store felt og småruter mm. Også kalt art nouveau.
Kulturarv	Fellesbetegnelse på kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap. Omhandler også immaterielle kulturminner.
Kulturlandskap	Et landskap som rent fysisk er preget av menneskelig virksomhet. Brukes særlig om jordbrukslandskapet.
Kulturmiljø	Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng (Kulturminneloven § 2). I Stortingsmelding nr. 16 (2019–2020) brukes kulturmiljø som en samlebetegnelse på kulturminner, kulturmiljøer og landskap når feltet omtales som en helhet.
Kulturminne	Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til (Kulturminneloven § 2). Alt som er menneskeskapt.
LNFR-områder	LNFR-områder er arealer som er avsatt til landbruk, natur, friluftsliv og reindrift. (LNF-områder)
Materielle kulturminner	Kulturminner man kan ta på.
Modernisme	Samlebetegnelse på den nye arkitekturbevegelsen på 1900-tallet.
Nyere tids kulturminner	Kulturminner fra tiden etter reformasjonen (1537) og frem til i dag.

Representativitet	At et kulturminne er representativt, betyr at det er typisk eller karakteristisk for en større gruppe kulturminner, f.eks. for en stilperiode eller for et område. Brukes ved sammenligning med andre kulturminner.
SEFRAK-registeret	Landsdekkende register over faste kulturminner yngre enn 1537 og eldre enn 1900. Navnet er en forkortelse for SEkretariatet For Registrering Av faste Kulturminner, som stod for registreringen. SEFRAK-registrerte bygninger markeres i kartene med en trekant. Rød trekant indikerer byggeår før 1850. Gul trekant indikerer byggeår etter 1850.
Skivehus	Lang og høy bygning i mange etasjer med rektangulært grunnplan.
Skjøtsel	Regelmessige vedlikeholdstiltak, f.eks. vegetasjonspleie, for å ivareta et kulturminne eller et kulturmiljø.
Tidsdybde	Kulturminner fra ulike tidsperioder.
Vedtaksfredet kulturminne	Et kulturminne fredet gjennom enkeltvedtak etter kulturminneloven. Kan omfatte alle typer kulturminner som ikke er automatisk fredet.
Verneverdig kulturminne	Se Bevaringsverdig kulturminne.

8. Oversikt over vedlegg

Del 2

Planens del 2 gir en oversikt over kommunens delområder med registreringer, verdivurderinger og forvaltning av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap.

Del 3

Planens del 3 er en ren vedleggsdel som inneholder følgende vedlegg:

- Vedlegg 1: Kulturminner i Askeladden per 2019 – Automatisk fredede kulturminner
- Vedlegg 2: Oversikt over SEFRAK-registrerte bygninger i Lørenskog
- Vedlegg 3: Kulturminner regulert til bevaring i Lørenskog kommune
- Vedlegg 4: Oversikt over husmannsplasser
- Vedlegg 5: Verdivurderinger foretatt av NIKU i forbindelse med rulleringen av planen:
 - 1. Verdivurdering av etterkrigs bygningsmiljøer i Lørenskog (2016)
 - 2. Verdivurdering bygningsmiljø Fjellhamar, Lørenskog (2018)
 - 3. Kulturhistorisk verdivurdering Lørenskog rådhus, Solheimsenteret og boligfelt på Sørli, Lørenskog kommune (2019)
- Vedlegg 6: Bevaringsplan for Lørenskog kirkegård og gravlund
- Vedlegg 7: Lørenskogmarka og krigen
- Vedlegg 8: Handlingsplanen fra 2006
- Vedlegg 9: Ressurser for kulturminneiere
- Vedlegg 10: Riksantikvarens retningslinjer for privat bruk av metaldetektor

9. Litteratur

Akershus fylkeskommune (2005) *Ny revidert rapport fra registrering av automatisk fredete kulturminner i forbindelse med reguleringsplan for terminalanlegg for Posten Norge AS på gbnr. 105/1 i Lørenskog kommune, Akershus fylke*, av Reidun Marie Aasheim

Akershus fylkeskommune (2006) *Rapport fra registrering av automatisk fredete kulturminner i forbindelse med reguleringsplan for Rasta gård, gbnr. 100/2 og 100/432 i Lørenskog kommune, Akershus fylke*, av Lisbeth Skogstrand

Akershus fylkeskommune (2007a) *Rapport fra registrering av automatisk fredete kulturminner i forbindelse med reguleringsplan på Røyri gbnr. 87/1 m.fl., Hammer 111/1 m.fl., Torshov 112/1 og Nordli 109/1 m.fl. i Lørenskog kommune, Akershus fylke 11.4.–4.5.2007*, av Malin Trømborg

Akershus fylkeskommune (2007b) *Spor for framtiden. Fylkesdelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Akershus 2007–2018*, vedtatt i fylkestinget i møte 14.06.2007, sak 56/07

Akershus fylkeskommune (2008) *Kulturminner i skog i Lørenskog, Skedsmo og Rælingen høsten 2007*

Akershus fylkeskommune (2013) *Handlingsplan for kulturminner i Akershus 2013–2018*, vedtatt av fylkestinget 18.03.2013

Akershus fylkeskommune (2018) *Regional plan for klima og energi i Akershus*, vedtatt av fylkestinget 18.06.2018

Akershus fylkeskommune (2019) *Regional plan for kulturminner i Akershus. Strategier, retningslinjer og handlingsprogram*, vedtatt av fylkestinget 25.11.2019

Akershus fylkeskommune/Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2002) *Grøntstruktur Romerike*

Akershus fylkesmuseum (2003) *Skårer og Solheim – En samtidsdokumentasjon*, en rapport utarbeidet av Kirsten Linde på oppdrag for Lørenskog kommune

Alsvik, O. (1998) *Historien om Lørenskog. Myter og mennesker 1900 til 1990*, Lørenskog

Berg, F. & M. Fuglseth (2018) «Life cycle assessment and historic buildings: energy-efficiency refurbishment versus new construction in Norway», *Journal of Architectural Conservation*, vol. 24, del 2, s. 152–167

Bruun, O.D. (2008) *Arkitektur i Oslo. En veiviser til byens bygningsmiljø*, Oslo

Butenschøn, P. (1999) «Odd Brochmann», *Norsk biografisk leksikon*, bind 1, Oslo, s. 470

Christensen, A. (2002) *Det norske landskapet*, Oslo

Christie, S. & H. Christie (1969) *Norske minnesmerker. Norges kirker. Akershus*, bind 1 og 2, Oslo

Det Kgl. Selskap for Norges vel (2004) *Skjøtselsplaner og kulturlandskap*, inneholder skjøtselsplaner for Bjørnholt gård, Losby besøksgård og Østbyengaravinen, utført av Hanne Sickel på oppdrag for Regionkontor landbruk

Europa Nostra (2015) *Cultural Heritage Counts for Europe*

Europa Nostra (2016) *Kulturarven er verdifull for Europa. Sammendrag og strategiske anbefalinger*

Foss, O. (1956) *Lørenskog. Bondesamfunn og forstad*, Lørenskog

Foss, O. (1960) *Lørenskog. Gårdshistorien*, Lørenskog (fotografisk opptrykk 1984)

Hoemsnes, Ole N. (1994) *Fra husmannsplass til moderne industri – A/S Fjeldhammer Brug 100 år*, Oslo/Fjellhamar

Hunskaar, K. & O. Alsvik (2008): *Lørenskog leksikon*, Lørenskog

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2019) *Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019–2023*, vedtatt 14.05.2019

Kulturhistorisk museum (2010) *Rapport fra arkeologisk utgravning. Løsfunn fra eldre jernalder og mulig boplassfunn fra tidlig eldre steinalder. Robsrud-prosjektet*, ved Gaute Reitan

Lørenskog kommune (2000) *Solheim vest*, reguleringsplan 32-5-02, vedtatt av kommunestyret 10.04.2000

Lørenskog kommune (2002) *Del av Losby bruk – golfbane, konferansesenter og landbruksområde*, reguleringsplan 43-8-04, vedtatt av kommunestyret 11.09.2002

Lørenskog kommune (2005a) *Lørenskog sentralområde – Kjenn*, reguleringsplan nr. 22-7-07, vedtatt av kommunestyret 01.06.2005

Lørenskog kommune (2005b) *Losbydalen spesialområde*, reguleringsplan 43-8-03, vedtatt av kommunestyret 31.08.2005

Lørenskog kommune (2006) *Lørenskogs kulturarv. Kommunedelplan for bevaring og forvaltning av kulturminner og kulturlandskap i Lørenskog kommune*, vedtatt av kommunestyret 13.12.2006, sak 085/06

Lørenskog kommune (2007a) *Lørenskog grønne sentrum, Elveparken*, reguleringsplan 34-8-03, vedtatt av kommunestyret 21.03.2007

Lørenskog kommune (2007b) *Lørenskog grønne sentrum, del av Torshov, Hammer, Røiri, Norum og Nordli*, reguleringsplan nr. 34-8-04, vedtatt av kommunestyret 20.06.2007

Lørenskog kommune (2008) *Rasta gård*, reguleringsplan 32-4-10, vedtatt av kommunestyret 12.03.2008

Lørenskog kommune (2014) *Museumsplan for Lørenskog kommune 2015–2019*, utarbeidet av Museumstjenesten i Akershusmuseet, vedtatt av kultur- og idrettsutvalget i møte 04.09.2014, sak 053/14

Lørenskog kommune (2015) *Lørenskog vinterpark*, reguleringsplan 025, vedtatt av kommunestyret 09.09.2015

Lørenskog kommune (2017) *Temaplan landbruk 2017–2028*, utarbeidet av Regionkontor landbruk, vedtatt av kommunestyret 15.11.2017

Lørenskog kommune (2019): *Kommunedelplan for idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv 2019–2023*, vedtatt av kommunestyret 19.6.2019

Lørenskog kommune (2020) *Kommuneplanens samfunnsdel*, vedtatt av kommunestyret 4. 11.2020, sak 143/20

Menon Economics (2017) Publikasjon nr. 72/2017: *Verdien av kulturarv. En samfunnsøkonomisk analyse med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer*, på oppdrag for Riksantikvaren

NIBR (2016) NIBR-rapport 2016:7: *Kulturarv som ressurs i samfunnsutviklingen – suksessfaktorer i by- og tettstedsutviklingsprosjekter med fokus på vern og ny bruk av eldre bygninger*, av A. Holm, på oppdrag for Buskerud fylkeskommune

NIKU (2016) Oppdragsrapport 203/2016: *Verdivurdering av etterkrigs bygningsmiljøer i Lørenskog*, en rapport utarbeidet av S. Leden og B. Johansen på oppdrag for Lørenskog kommune

NIKU (2018) Oppdragsrapport 120/2018: *Verdivurdering bygningsmiljø. Fjellhamar, Lørenskog*, en rapport utarbeidet på oppdrag av Lørenskog kommune av S. Leden, M. Borge og M. Granberg

NIKU (2019) Oppdragsrapport 39/2019: *Kulturhistorisk verdivurdering. Lørenskog rådhus, Solheimsenteret og boligfelt på Sørli, Lørenskog kommune*, en rapport utarbeidet av S. Leden, E. Undall og M. Granberg på oppdrag for Lørenskog kommune

Nome, M. & M. Stige (2016) «Verdien av kulturminner. Økonomisk merverdi på boliger i Oslo 2004–2013», *Fortidsminneforeningen Årbok 2016*, s. 191–211

Nordby, R. (1990) *Skolen i gamle Lørenskog*, Pedagogisk veiledningstjeneste i Lørenskog kommune

Oslo kommune og Akershus fylkeskommune (2015) *Regional plan for areal og transport i Oslo og Akershus*, vedtatt desember 2015

Riksantikvaren (2013a) *Veileder. Kulturminner i kommunen. Kulturminneplan*

Riksantikvaren (2013b) *Kulturminner i kommunen. Håndbok for lokal registrering*. Laget i samarbeid med NIKU

Riksantikvaren (2013c) *Veileder. Råd om energisparing i gamle hus*

Riksantikvaren (2017) *Riksantikvarens bystrategi 2017–2020*

Stortingsmelding nr. 16 (2004–2005) *Leve med kulturminner*, behandlet i Stortinget 08.06.2005

Stortingsmelding nr. 35 (2012–2013) *Framtid med fotfeste. Kulturminnepolitikken*, behandlet i Stortinget 19.06.2013

Stortingsmelding nr. 16 (2019–2020) *Nye mål i kulturmiljøpolitikken. Engasjement, bærekraft og mangfold*, behandlet i Stortinget i 16.06.2020

SuHiTo (2011–2012) *Bærekraftige historiske byer: Byens kulturarv – Bra for klimaet!*

The Preservation Green Lab, National Trust for Historic Preservation, National Trust for Historic Preservation (2011) *The Greenest Building: Quantifying the Environmental Value of Building*

Utmarksavdelingen for Akershus og Østfold (2001) *Landskapsanalyse av jordbruket i Lørenskog*, på oppdrag for Lørenskog kommune

**Lørenskog
kommune**

Lørenskog kommune

Hasselveien 6, Postboks 304, 1471 Lørenskog
Telefon: 67 93 40 00
postmottak@lorenskog.kommune.no
www.lorenskog.kommune.no